

कथिन चीवर दान : एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय

बौद्ध अध्ययनकेन्द्रीय विभाग अन्तर्गत

बौद्ध अध्ययन विषयमा स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको दशौं पत्रको परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

तेजमान महर्जन (भिक्षु बोधिज्ञान)

त्रि.वि. रजिष्ट्रेशन नं ३२०६८-९०.

अन्तिम परीक्षा रोल नं ३९९४

शैक्षिक सत्र २०६९/६२

बौद्ध अध्ययन केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,

कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल ।

चैत्र २०७२

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत बौद्ध अध्ययन केन्द्रीय विभाग शैक्षिकसत्र २०६१/६२ रोल नं ३९९४ का विद्यार्थी श्री तेजमान महर्जनले मेरो सुपरिवेक्षणमा कथिन चीवरदान एक अध्ययन शिर्षकको शोधपत्र तयार गरेको हो । यो शोधपत्र वहाँले बौद्धिक तथा स्वतन्त्र अनुसन्धानबाट लगनशीलताको साथ प्रस्तुत गरेकोमा मलाई सन्तोष लागेको छ । तसर्थ उक्त शोधपत्रको आवश्यक मूल्यांकनको निमित्त सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

.....
सह प्राध्यापक डा. मिलनरत्न शाक्य
विभागीय प्रमुख
बौद्ध अध्ययन केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

मिति २०७२ चैत्र .....

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत बौद्ध अध्ययन केन्द्रीय विभाग शैक्षिकसत्र २०६१/६२ रोल नं ३९९४ का विद्यार्थी श्री तेजमान महर्जनले स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत कथिन चीवरदान एक अध्ययन विषयक शोधपत्रको आवश्यक मूल्यांकन गरी त्रि.वि.वि. को पाठ्यांश अनुसार उपयुक्त भएकोले स्वीकृति गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्यांकन समिति :

.....

विभागीय प्रमुख

सह प्राध्यापक डा. मिलनरत्न शाक्य

.....

वाह्य परीक्षक

.....

शोध निर्देशक

सह प्राध्यापक डा. मिलनरत्न शाक्य

मिति :

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकायबौद्ध अध्ययनकेन्द्रीय विभाग अन्तर्गतबौद्ध अध्ययन विषयमा स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको दशौं पत्रको परिपूर्तिको लागि मैले कथिन चीवर दान : एक अध्ययन शिर्षकको यो शोधपत्र तयार गरेको छु । यो शोधपत्रमा विशेषगरी वर्षावास र कथिन चीवर दानको महत्व सम्बन्धी प्रकाश पार्ने कोशिस गरेको छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्नको लागि शोध निर्देशक भई सुपरिवेक्षण गर्नुहुने विभागीय प्रमुखसह प्राध्यापक डा. मिलनरत्न शाक्यप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । शोधपत्रको कार्य सम्पन्न गर्न बराबर सम्झाइ हौसला तथा अमूल्य सुझाव दिनुहुने डा. गौतमवीर वज्राचार्यप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्र तयारीका क्रममा समय अवसर मिलाइदिनुभएकोमा श्रद्धेय गुरुवर भिक्षु ज्ञानपूर्णक महास्थविर, भिक्षु निग्रोध तथा टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने भिक्षु जनक, श्रामणेर गवेसको तथा विहारका सकल परिवारप्रति कृतज्ञता अर्पण गर्न चाहन्छु ।

शोधकार्य सम्पन्न गर्नको लागि प्रयोग गरिएको पुस्तक, पत्रिका तथा ग्रन्थसूचीका विद्वान लेखकहरुप्रति पनि हृदयदेखि साधुवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी

तेजमान महर्जन

रोल नं ३९९४

शैक्षिकसत्र २०६९/६२

मिति २०७२ चैत्र ११

विषयसूची

पेज नं

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

स्वीकृतिपत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

अध्याय : एक शोध अध्ययनको परिचय

१-१७

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

१

१.२ पुस्तक समीक्षा

३

१.३. समस्या कथन

१५

१.४ उद्देश्य

१६

१.५. अध्ययनको महत्व

१६

१.६. अध्ययनको सिमाङ्कन

१६

१.७. अनुसन्धान विधि

१६

१.८. अध्याय विभाजन

१७

१.९. भाषा

१७

अध्याय दुई : वर्षावासको इतिहास

१८-३०

२.१ वर्षावासको प्रज्ञप्ति

१८

२.२ वर्षावासमा चारिका नगर्नको लागि नियम

१९

२.३ भगवान बुद्धको वर्षावास

२१

२.४ वर्षावास बस्नुको उपलब्धि

२६

२.५ वर्षावास अधिष्ठान गर्ने वाक्य

२९

अध्याय तीन : सत्ताहकरण

३१-३३

३.१ के हो सत्ताहकरण ?

३१

३.२ कस्तो अवस्थामा सत्ताहकरणा गरेर जानु हुन्छ ?

३१

३.३ बुद्धद्वारा सत्ताहकरणको अनुमति

३३

३.४. सत्ताहकरणको पालि वाक्य

३३

अध्याय चार : पवारणाको नियम	३४-
४.१ पवारणाको अर्थ	३४
अध्याय पाँच : कथिन चीवरदानको इतिहास	३६-४०
५.१ चीवरको परिभाषा र प्रकार	३६
५.२ भद्रवर्गीय ३० भिक्षुहरूको घटना	३६
५.३. कथिन दानको ५ प्रकारका प्रतिफलहरू	३८
५.४. कथिन चीवर दानको विशेषता	३९
अध्याय छ : कथिन शब्दको अर्थ	४१-५४
६.१ रुढि कथिन	४१
६.२ कथिन विग्रह	४१
६.३ खन्धक कथिन	४२
६.४ परिवार कथिन	४२
६.५ अट्ठकथा कथिन	४४
६.६ टीका आदि कथिन	४६
६.६.७ नेय्यार्थ नय कथिन	४७
६.८ व्याकरणनय कथिन	४७
६.९ मूल भूमि आदि	४८
अध्याय सात : कथिन कार्य सम्बन्धी	५५-५८
७.१ विकप्पन गर्ने विधि	५५
७.२ त्रिचीवर अधिष्ठान गर्ने वाक्य	५५
७.३ कथिन चीवर दान गर्ने वाक्य	५६
७.४ कथिनत्थार कम्मवाचा	५६
७.५ चीवर दुर्वर्ण गर्ने वाक्य	५७
७.६ पच्चुद्धरण	५७
७.७ कथिन चीवर अधिष्ठान गर्ने वाक्य	५७
७.९. अष्टरण	५७
७.१०. कथिन विच्छयाउने विधि (कथिन अष्टरण)	५७

७.११ चीवर फर्काउने

५८

अध्याय आठ : उपसंहार

५९-६२

परिशिष्टहरु

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

अध्याय १

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा थेरवाद बुद्धशासन पुनर्स्थापना पछि विभिन्न बौद्ध गतिविधिहरू मध्ये वर्तमान अवस्थामा धेरै लोकप्रिय उत्सवको रूपमा कथिनदान, कथिन चीवरदान वा कथिनोत्सवलाई लिन सकिन्छ । भिक्षुहरूको विनय अनुसार आषाढ पूर्णिमादेखि आश्विन पूर्णिमासम्म वर्षा हुने समय, बाटो हिलाम्मे हुने तथा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा जान विभिन्न कारणले असुविधा हुने कारणले तीन महिनासम्म भिक्षुहरू भ्रमण, चारिकामा नगई विहारभित्र रही गुणधर्म पालन गरी उपासक उपासिकाहरूलाई धर्मदेशना दिने आदि शासनिक कार्यबाट संग्रह गरिन्छन् । तीन महिना पछि आश्विन पूर्णिमाको दिन भिक्षुहरू भेला भई पवारणा संघ कार्य गरिन्छ । पवारणाको भोलिपल्टदेखि १ महिनासम्म अर्थात् सक्रिमिला पूर्णिमासम्म उपासकउपासिकाहरूले कृतज्ञतास्वरूप वर्षावास विनयपूर्वक पूरा गर्नुभएको विहारमा भिक्षु महासंघलाई उद्देश्य गरेर दिइने चीवर दानलाई कथिन चीवरदान भनिन्छ । त्यसलाई उत्सवको रूपमा धेरै भिक्षु, श्रामणे र अनागारिका र उपासकउपासिकाहरूलाई निमन्त्रणा गरी आयोजना गरिने कार्यक्रम भएकोले यसलाई कथिनोत्सव भनिएको हो ।¹

वि.सं. १९८० पछि थेरवाद बुद्धशासन पुनर्जागरण पछि नेपालका उपासकउपासिकाहरूले यस उत्सवसंग परिचित हुने अवसर पाएको हो । थेरवाद बुद्ध शासन पुनर्जागरण पछि सर्वप्रथम कुन विहारमा कथिन चीवर दान गरियो भनेर स्पष्ट अभिलेख नभएतापनि उत्सवको रूपमा कथिन चीवरदान गर्ने कार्य शाक्यसिंह विहारमा शुरू भएको देखिन्छ । १ महिनासम्म गर्ने यस पुण्यकायलाई बौद्ध उपासकउपासिकाहरूले दान गर्ने महिनाको रूपमा श्रद्धापूर्वक मानिरहेकाछन् । उपत्यकाका भिक्षु, श्रामणे, अनागारिका तथा उपासकउपासिकाहरू १ महिनासम्म विभिन्न विहारमा हुने कथिन चीवर पुण्यकार्यमा सहभागिता जनाउन प्राथमिकतासाथ लागिपरेका हुन्छन् । पहिला सीमित विहारमात्र हुँदा

¹ त्रिरत्न मानन्धर, बौद्धतय् धार्मिक नखः कथिनोत्सव, गोरखापत्र, २०७२ ।

सामान्यत एक विहारमा एक पल्ट मात्र हुने यस कथिनोत्सव उपत्यकामा विहार संख्या र वर्षावास बस्नु हुने भिक्षुहरूको संख्या पनि वृद्धि भइरहेकोले एकै दिनमा नै तीन, चार ठाउँमा पनि कथिन चीवरदानको कार्यक्रम भइरहेको छ ।

बुद्ध स्वयंद्वारा अनुमति प्राप्त तथा प्रशसित श्रेष्ठ दान हो कथिनदान । भिक्षुहरू वर्षावास बसेको विहारहरूमा आश्विन कृष्ण प्रतिपदादेखि कार्तिक पूर्णिमा (सकिमिला पुन्ही)सम्म १ महिनाको समयभित्र प्रत्येक वर्ष यो कथिन चीवर दानको आयोजना हुन्छ । अर्को अर्थमा भन्ने हो भने यो दान निर्धारित एक महिनाभित्रको समयावधिमा एकै विहारमा एकै दिनमा एकचोटीमात्र सम्पन्न हुने दान हो । कथिन दान दाताहरूको श्रद्धा अनुसार अर्पण गरिन्छ । 'पाली' भाषामा 'कथिन' शब्दको अर्थ दृढता हुनु मजबूत हुनु हो । जुन भगवान बुद्धले प्रज्ञप्त गरिराख्नु भए अनुसार समयको अवधिमा गर्नुपर्ने भएकोले एकदम बलियो छ, दृढ छ र मजबूत पनि छ । भगवान बुद्धले कथिन चीवर दान गर्ने समय आश्विन कृष्ण प्रतिपदादेखि कार्तिक पूर्णिमासम्म १ महिना समय हुनुपर्दछ भनेर भन्नुभएको छ ।

कथिन दानमा जोसुकैले पनि भाग लिन सक्छ । विभिन्न दानहरूमध्ये यो दान बुद्धकालीन समयदेखि वर्तमान समयसम्म थेरवादी बौद्ध देशहरू थाइलैण्ड, म्यानमार, श्रीलंका आदिमा राजकीयसम्मानका साथ जनतादेखि राजाहरूले समेत ठूलो श्रद्धा विश्वासका साथ उत्सवको रूपमा मनाउँदै आइरहेको छ । संघहरूको कुनै असुविधाको कारणले अथवा दाताहरूको विविध प्रकारको काम भएको कारणले त्यो समय पर सार्न चाहेता पनि त्यस अवधिलाई परसार्नु हुँदैन । यो कथिन समयलाई सरकारले, भिक्षुसंघले समेत हेरफेर गर्नु हुँदैन ।

तर यस्तो महत्वपूर्ण कथिन चीवर दानको परम्परा बुद्धजन्मभूमि नेपालको इतिहासमा प्राचीनकालदेखि भएको थियो वा थिएन यसै भन्न सकिएको छैन तापनि नेपालमा थेरवाद पुनर्जागरणपछि यो कथिन चीवर दान उत्सव पर्वको रूपमा मनाउँदै आइरहेको पाइन्छ । काठमाडौं उपत्यकामा मात्र नभई नेपाल अधिराज्यको अधिकांश विहारहरूमा नियम मुताविक वर्षावास पूरा गरेका भिक्षुहरू भएको खण्डमा कथिन चीवर दानको कार्यक्रम हुँदै आइरहेको देख्नमा आएको छ । यस्तो महत्वपूर्ण दुर्लभ दान विषयलाई लिएर यो शोधग्रन्थ तयार पारिएको छ ।

१.२. पुस्तक समीक्षा (Literature Review)

कथिन दानबारे प्रकाश पार्ने सूचनाहरू विभिन्न पुस्तक, पत्रपत्रिका, पर्चा, ब्रोसर आदिमा समय समयमा प्रकाशन भइरहेको पाइन्छ । आनन्दभूमि, धर्मकीर्ति बौद्ध मासिक, अमृतोपदेश, नेपाल भाषाको सन्ध्याकालीन राष्ट्रिय दैनिक सन्ध्याटाइम्स, आदि पत्रिका तथा अनलाइन पत्रिकाहरूमा पनि यस्ता सूचनाहरू पालि, अंग्रेजी, नेपाली, नेपालभाषा लगायत विभिन्न अन्य भाषाका पुस्तक, लेखहरू प्रकाशित छन् जसबाट यो दानसित सम्बन्धित विभिन्न पक्ष जस्तै वर्षावास, पवारणा र कथिन चीवर सम्बन्धमा प्रकाश पार्ने सहयोग गर्छ । अहिलेको सूचनाको युगमा यी विषयका पुस्तक, लेख तथा धर्मदेशना दिइएका उपदेशलाई सारेर वेबसाइटमा राखिएका पनि धेरै छन् । यी मध्ये वर्तमान शोधपत्रको निम्ति उपयोग हुने निम्न लिखित पुस्तक, लेखहरूको समीक्षा गरिएको छ ।

१.२.१. 'कथिनोत्सव'

'कथिनोत्सव' कुशीनगरका बर्मी भिक्षु ज्ञानेश्वरबाट लिखित पुस्तकलाई भिक्षु सुदर्शनले वि.सं. २०३६ मा नेपाल भाषामा सम्पादन गर्नु भएको पुस्तक हो । शाक्यसिंह विहारका उपासकउपासिकाहरूले प्रकाशनमा सहयोग गर्नुभएको ३९ पृष्ठको यस पुस्तकमा कथिन दानको परिचय, महत्व र विधिविधान बारे जानकारी दिने प्रयास गरिएको छ । नेपालभाषामा लेखिएको यो कथिनदान सम्बन्धी पहिलो पुस्तक हो ।

१.२.२. कथिनरस

अगममहापण्डित जाउंलेपिङ्ग नगर आरण्यकाराम नायक सयादो ऊ.अरिय महास्थविरले कथिन चीवरको सम्बन्धमा पालि, अर्थकथा, टीका, विनिश्चय, आचार्यवादको साधक प्रमाण समेत उद्धृत गरी भगवान् बुद्धको विचार अनुरूप भएको ठोस सारद्वारा सजाएर व्यवस्थितरूपले लेख्नुभएको पुस्तकलाई भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरले नेपालभाषामा अनुवाद गरी २०७१ सालमा शान्तिनगर निवासी मखनलाल श्रेष्ठ परिवारको तर्फबाट प्रकाशन गर्नुभएको छ ।

कथिन चीवरदान भनेको के हो ? के कारणले अनुमति दिनुभएको हो ? कसरी गर्नुपर्छ ? यसको प्रक्रिया के हो ? त्यसको आनिशंस के के हुन् ? आदि बारे यस पुस्तकमा स्पष्ट पारिराखेको छ ।

बुद्ध शासनिक दृष्टिले धेरै महत्वपूर्ण कथिन चीवर दान सम्बन्धी विस्तृतरूपले वर्णन गरिराखेको पुस्तक भएकोले यस शोधग्रन्थको लागि धेरै महत्वपूर्ण सहयोग भएको छ ।

१.२.३. बुद्धधर्ममा वर्षावास र कथिन चीवरदान

भिक्षु संघरक्षितले लेख्नु भएको ६४ पृष्ठको यो पुस्तक वि.सं. २०६४ सालमा प्रकाशनमा आएको हो । काठमाडौंको सत्यसन्देश प्रचारक प्रकाशनले हातमा बोक्न सजिलो सानो साइजमा प्रकाशन गरेको यो पुस्तकमा बुद्धले वर्षावासको विनय नियम प्रज्ञापन गर्नुभएको कथावस्तुसहित वर्षावासको समयमा सत्ताहकरणीय गर्नुपर्ने अवस्था र कारणहरू, कथिन चीवरको उत्पत्ति, तथा गर्नुपर्ने संघकार्यहरूको सम्बन्धमा विस्तृतमा चर्चा गरिराखेको महत्वपूर्ण पुस्तक भएकोले यो सानो पुस्तकलाई शोधकार्यको लागि सहयोगी ग्रन्थको रूपमा समावेश गरिएको छ ।

१.२.४. भिक्षु जीवन

भिक्षु अश्वघोषले नेपालभाषामा लेख्नुभएको पुस्तकलाई काठमाडौंस्थित धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठीले वि.सं. २०४१ सालमा प्रकाशन गर्नुभएको थियो । सोही पुस्तकलाई भिक्षु संघरक्षितले नेपालीमा अनुवाद गर्नुभएको थियो । वर्षावास, पवारणा र कथिन चीवरदान बारे बुद्धकालीन घटनालाई उल्लेख गरी संघ एकताको लागि यी सांघिक कार्यहरूको महत्वमाथि जोड दिइरहेको छ ।

१.२.५. वर्षावास तथा कथिन उत्सव

भिक्षु कोण्डन्यले लेख्नुभएको बुद्धशिक्षा तथा शान्तिपाठ पुस्तकको वर्षावास तथा कथिन उत्सव शिर्षकमा वर्षावास तथा कथिन चीवर दानको बारे चर्चा गरी यी संघकार्यहरू गर्दा दाताहरूलाई पनि गात्रे नहुने गरी जानको लागि सुभाब दिइराख्नु भएको छ ।

१.२.६. सम्यक् संस्कार

भदन्त सम्यक् सम्बोधि प्राणपुत्रको लेखन तथा भिक्षु कोण्डन्यको सम्पादन तथा संयोजनमा रहेको यो पुस्तक सुखी होतु नेपालले २०६० सालमा प्रकाशन गरेको हो । टाइवानको कर्पोरेट बडी अफ बुद्ध एजुकेशनल फाउन्डेशनबाट प्रकाशित उक्त पुस्तकमा वर्षावास, कथिन चीवरदानको समयमा दान, शील, भावना, धर्मश्रवण आदि गर्दै कुशलकर्म गर्न पाइरहेकोले यसलाई व्यवस्थित रूपमा मनाउनुपर्ने कुरामा जोड दिइराखेको छ ।

१.२.७. त्रिपिटक प्रवेश

वासुदेव देशारले अनुवाद तथा संग्रह गरी २०६३ सालमा पहिलो संस्करण र २०७० सालमा दोश्रो संस्करणको रूपमा प्रकाशित बुद्धवचन त्रिपिटकको रूपरेखात्मक संक्षिप्त चिनारी दिलाउनको लागि प्रकाशित पुस्तक ललितपुर थसिखेल निवासी विपुलदर्शन उदास र श्रेषा शाक्य उदासले प्रकाशनमा सहयोग गर्नुभएको थियो । यस पुस्तकको महावग्ग खण्डमा वस्सूपनायिकखन्धक (वर्षावासको विषय), पवारणाखन्धक तथा कठिनकाण्डको बारेमा संक्षिप्तमा दर्शाइएको छ । कथिन चीवरदान सम्बन्धी जोडिएर आएका प्रशंगहरू त्रिपिटकको कुन ठाउँमा छ भनेर जान्न बुझ्न यो पुस्तकले मद्दत गरिराखेको छ ।

१.२.८. सम्यक् शिक्षा

भदन्त सम्यकसम्बोधि प्राणपुत्रले लेख्नुभएको तथा म्याग्दी वैद्ध संघ, बेनीले वि.सं.२०६३ सालमा प्रकाशन गरेको यो पुस्तकको सांघिक संस्कृति खण्डमा वर्षावास, पवारणा तथा कथिनदानको बारे चर्चा गरिएको छ । पालि श्रोत तथा विभिन्न घटनाक्रमको आधारमा वर्षावास, पवारणा तथा कथिन चीवरदान सम्बन्धी स्पष्ट पार्न खोजिएको लेखको अंश यो शोधग्रन्थको लागि धेरै सहयोग भएको छ ।

१.२.९. विनयपिटक एक अध्ययन

भिक्षु संघरक्षितले लेख्नुभएको यो पुस्तक काठमाडौं तीनधारा निवासी रमेशरत्न तुलाधर सरिवारको श्रद्धा अनुसार २०६५मा प्रकाशनमा आएको हो । पालि साहित्यमा छरिएर रहेका विनयसम्बन्धी मूलभूत कुराहरूलाई एउटा पुस्तकमा समेटने प्रयास स्वरूप

लेखिराखेको यो यस पुस्तकमा वर्षावास, पवारणा र कथिन दान सम्बन्धी मूल पालि सहित अर्थ पनि दिइराखेकाले यो शोधग्रन्थको लागि धेरै सहयोग मिलेको छ ।

१.२.१०. त्रिपिटक एक परिचय

भिक्षु संघरक्षितले लेख्नुभएको यो पुस्तक काठमाडौंस्थित सत्यसन्देश प्रचारक प्रकाशनको सहयोगमा वि.सं. २०७० सालमा प्रकाशित भएको हो । यस पुस्तकको वस्सूपनायिकखन्धकमा वर्षावास बस्ने, वर्षावास बस्ने विधि, वर्षावास अगाडी सार्ने, सात दिनभित्र फर्किने, वर्षावास बस्ने भिक्षुलाई आउने भय, विविध ठाउँमा वर्षावास बस्दा आफूले दिएको वचन पूरा नगर्दा लाग्ने दुक्कतआपत्ति विषयहरू उल्लेख भएको छ । आफ्नो गल्तीलाई देखाइदिन अनुरोध गर्नेरूपमा पवारणा गर्ने हो । कठिनकाण्डमा कथिन चीवरदान उत्पत्ति भएर आएको कारण र यसको पाँच आनिशंसको विषय विस्तृत उल्लेख भएको अलग अध्याय रहेको छ ।

१.२.११. शाक्यमुनि बुद्धका स्मारक

भूवनलाल प्रधानले लेख्नु भएको यो पुस्तक वि.सं. २०५७ सालमा काठमाडौंको युवा बौद्ध समूहले प्रकाशन गरेको छ । प्रस्तुत पुस्तकमा भएका विभिन्न विषयहरूमध्ये यो शोधकार्यसित सम्बन्धित बुद्धका वर्षावास शीर्षकलाई साभारको रूपमा लिइएको छ ।

१.२.१२. परियत्ति शिक्षा भाग २

परियत्ति विद्यार्थीहरूको लागि भिक्षु धर्मगुप्त र भिक्षु निग्रोधको संयुक्त सम्पादनमा तयार पारिएको यो पुस्तकले बुद्धधर्मका चाडपर्वहरू शिर्षकमा सानो कक्षादेखि नै संघदिनको रूपमा कथिन चीवरदानको संक्षिप्त परिचय दिन खोजेको छ । कथिन चीवर दान कार्यक्रमले भिक्षुसंघ र गृहस्थी समाज बीचको सम्बन्धलाई सुमधुर बनाउने गर्दछ र यस्ता महत्वपूर्ण बौद्ध कार्यक्रमहरूमा त्रिशरण गमन सहित त्रिरत्न वन्दना, पंचशील प्रार्थना, सूत्र पाठ, ध्यान अभ्यास, धर्मश्रवण तथा दानप्रदान कुशल पुण्य संचय गर्न पाइरहेको हुन्छ । जुन आचरण श्रद्धा वृद्धि गर्न महत्वपूर्ण भइरहेको हुन्छ भनी सन्देश दिइरहेको छ ।

१.२.१३. द आसाल्ह पूजा एण्ड कथिन दे

स्कटल्याण्डको वेरापुण्य ध्यानकेन्द्रमा रहँदै युरोपमा बुद्धधर्म प्रचार प्रसार गर्दै आइरहनु भएका नेपाली भिक्षु सुजनकीर्तिले लेख्नु भएको वर्षावास तथा कथिन चीवर दानको उत्पत्ति, महत्व तथा विधि बारे उल्लिखित लेख समावेश भएको पीडीएफ फोरम्याटमा रहेका यस पुस्तक यो शोधको लागि महत्वपूर्ण भएकोले यसलाई पनि समेटेको छ ।

१.२.१४. द लाइफ अफ ए मोंक

श्रद्धेय भिक्षु अश्वघोष महस्थविरले नेपालभाषामा लेखिराख्नु भएको पुस्तकलाई हरिश्चन्द्रलाल सिंहले अंग्रेजीमा अनुवाद गर्नु भएको हो । वि.सं. २०६० सालमा दिलहरिदेवी, भूसन, रोशन र रविन श्रेष्ठबाट प्रकाशित यो पुस्तकको वर्षावास, पवारणा र कथिन सम्बन्धी प्रकाश गरिराखेको हुनाले यो शोधकार्यको लागि सहयोग लिइएको छ ।

१.२.१५. द इन्ट्रान्स टु द विनय

सोमदेत फ्रा. महासमन छाओद्वारा लिखित सो पुस्तक थाइल्याण्डको Mahamakut Rajvidyalaya Press, ले सन् १९७३ मा प्रकाशित (Vinayamukha vol.ii & iii, page 77-92) भएको पाइन्छ । यस पुस्तकमा वर्षावास, पवारणा तथा कथिन सम्बन्धि विस्तृतरूपमा चर्चा परिचर्चा गरिएको छ ।

१.२.१६. कथिन रोब अफरिंग सरमोनि : हिस्टोरिकल एण्ड स्पीरिचुअल सिगनीफिकेन्स

बर्मी भिक्षु धम्मसामीले लेख्नु भएको यो लेखमा कथिन दानको सम्बन्ध वर्षावास र पवारणासंग पनि सम्बन्धित भइराखेको हुनाले वर्षावास कुन अवस्थामा प्रज्ञप्त गर्नुभएको हो र बाँकी ९ महिना भिक्षुहरू बहुजन हित र सुखको लागि चारिका गर्नुहुँदाको फाइदाहरू लेख्नुभएको छ । आफूमा भएका दोषलाई भन्नको लागि आह्वान गर्ने रूपमा पवारणालाई व्याख्या गर्दै पवारणामा हुने संघकार्यको बारेमा पनि लेख्नुभएको छ । यो लेख *Sri saddhatissa International Buddhist Center, London* df October 1997 को दिन

कथिन चीवर दान समारोहमा दिनु भएको उपदेशलाई लेखको रूपमा वेभसाइटमा राखिराखेको छ ।

कथिन चीवरदान भनेको संघको भलाइको लागि बनाइराख्नु भएको नियम हो । र यस संघ कर्मको कारणले दाता उपासकउपासिकाहरूले धेरै कुशल कर्म गर्न पाइराखेका छन् र थाइलैण्ड, श्रीलंका, म्यानमार र थेरवाद बुद्ध धर्म प्रचारप्रसार भएका देशहरूमा कथिन चीवरदानको कारणले अन्य संघकार्य गर्न पनि सहयोग पुगिरहेको कुरा उहाँको यस लेखमा उल्लेख छ । तसर्थ यस लेखलाई पनि यस शोधग्रन्थमा समावेश गरिएको छ ।

१.२.१७. द लाइट अफ तथागत

प्रकाश बज्राचार्यले लेख्नु भएको यो पुस्तकमा भगवान् बुद्धको जीवनीको घटनाक्रमलाई दर्शाइएको छ । काठमाडौंको धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठीले वि.सं. २०७२ सालमा प्रकाशनमा ल्याएको यो पुस्तकमा दोश्रो वर्षावासको समयमा नै भगवान् बुद्धले जनमानसको आवाजलाई कदर गर्दै वर्षावासको अनुमति दिनु भएको लेखिराखेको छ । यो पनि एउटा महत्वपूर्ण पक्ष हो । साथै पवारणा र कथिन चीवरदान सम्बन्धीको उत्पत्ति र कारणको पनि सन्दर्भ अनुसार उल्लेख गर्नुभएको छ ।

१.२.१८ . इक्सट्राभ्यागेन्ट कथिन प्रोसेसनस स्टप दीस स्व्वादर इन द नेम अफ द बुद्ध

श्रीलंकाका केकेएस पेरेराले लेख्नुभएको यो लेखमा कथिन चीवरदान आयोजना गर्दा किफायत तरिकाले मान्नु पर्ने औल्याएकाछन् । अनावश्यक रूपमा दाताहरूलाई पैसाको खोलो बगाउने काममा दबाव तथा प्रोत्साहन दिनु हुँदैन । प्रचारको लागि कथिन चीवर जात्रा गरेर विहारसम्म ल्याउने, जात्राको रूपमा धेरै हात्ती ल्याएर, नाचगान गर्ने, बाजा बजाउने कार्य गर्नु नै पर्दछ भन्ने मानसिकतालाई त्याग्नु पर्ने सुझाव यस लेखमा दिनुभएको छ । परित्राण पाठ गर्ने रूपमा रातभर पाठ गर्दा ध्वनी प्रदूषण हुने, मानिसहरू सुत्न नसकिने कारणले भिक्षु संघ तथा विहारलाई नराम्रो आक्षेप लगाउने कारणले अकुशल वृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था आउन सक्छ । शान्त वातावरण मन पर्ने, भिक्षुसंघ तथा विहारलाई शान्तमय तुल्याउन प्रेरणा दिनु हुने भगवान् बुद्धको भावना विपरीत कथिन चीवरदानलाई भव्य गर्ने रूपमा निरन्तरता दिनु उपयुक्त नहुने कुरा लेख्नुराख्नु भएको छ । अनावश्यक ठाउँमा बढी गर्नुको साटो त्यो पैसा गरीबहरूलाई खुवाउनु, वृद्धाश्रममा वृद्धवृद्धाहरूलाई सहयोग गर्नु,

स्कूलका नानीहरूलाई सामानहरू दिएर सदुपयोग गर्नुपर्ने पनि सुभाब दिई कुनै पनि कुशल पुण्य कर्म गर्ने अवस्थामा पछिसम्म निरन्तरता दिन सकिने किसिमले गर्नुपर्छ भन्ने सुधारात्मक दृष्टिले लेखिराखेको लेख अहिलेको अवस्थामा पनि बढी सान्दर्भिक नै भएकोले यस शोधकार्यको लागि सहयोग लिइएकोछ ।

१.२.१७. कथिन : देन एण्ड नाउ

मलेशियन भिक्षु अग्गचित्तले अंग्रेजी भाषामा लेख्नु भएको यो पुस्तक मलेशियाको शासनरक्ख बुद्धिष्ट सांकचरीले सन् २००१मा ४००० प्रति छापिएको थियो । ग्रन्थमा आइराखेको अनुसार कथिन दानको उत्पत्ति, अर्थ, कथिन अष्टरण कसरी गर्ने, कथिन चीवरको विधि, साच्चैको कथिन चीवर कस्तो हुन्छ ? कथिनको लागि कति जना संघ सदस्य हुनुपर्छ ? कथिन चीवर दानको आनिशंस, कथिन आनिशंसगै प्राप्त हुने चीवरवस्त्रहरूको वितरण व्यवस्था, कथिन दाताहरूलाई प्राप्त हुने आनिशंसबारे पनि चर्चा गरिएको छ । यस पुस्तकको अन्तमा कथिन चीवरदान सम्बन्धी अंग्रेजी बाहेकका शब्दहरूको शब्दार्थ दिइ स्पष्ट पारिएको छ । कथिन चीवर दान सम्बन्धी सम्पूर्ण पुस्तक अंग्रेजीमा पाउनु दुर्लभ नै छ । कथिन चीवरदान सम्बन्धी शोधकार्यको यो पुस्तक धेरै सहयोगी भएको छ ।

१.२.१८ इन्साइक्लोपेडिया अफ बुद्धिष्म , भोलुम ८

जी.पी. मलालसेखरको प्रधान सम्पादक तथा डब्लु जी. वीरारत्नेको सम्पादकत्वमा श्रीलंकाको धार्मिक मन्त्रालयले सन् २००७ मा छापेको यो पुस्तकमा वर्षावासको परिचय, वर्षावासको अनुमति, कहिले कुन ठाउँमा बस्ने, सत्ताहकरणीय, वर्षावास भंग गरेपनि हुने अवस्थाहरू, भिक्षुणीहरू वर्षावास बस्ने सम्बन्धी पनि प्रकाश पारिएको छ । र वर्षावासको समय भनेको भिक्षु, भिक्षुणी, उपासकउपासिकाहरूको धार्मिक तथा सामाजिक विकासको लागि पनि महत्वपूर्ण रहको कुरामा प्रकाश पारिराखेको छ ।

१.२.१९ इन्साइक्लोपेडिया अफ बुद्धिष्म , भोलुम ७

जी.पी. मलालसेखरको प्रधान सम्पादक तथा डब्लु जी. वीरारत्नेको सम्पादकत्वमा श्रीलंकाको धार्मिक मन्त्रालयले सन् २००३ मा छापेको यो पुस्तकमा पवारणाको बारेमा

उल्लेख गरी यस बाट संघ एकता, भिक्षुसंघहरू एकआपसमा मेलमिलाप हुने तथा विनय नियममा आदरगौरव हुने कुरा दिइराख्नु भएको छ ।

१.२.२० इन्साइक्लोपेडिया अफ बुद्धिष्म, भोलुम ६

जी.पी. मलालसेखरको प्रधान सम्पादक तथा डब्लु जी. वीरारत्नेको सम्पादकत्वमा श्रीलंकाको धार्मिक मन्त्रालयले सन् १९९६ मा छापेको यो पुस्तकमा कथिन चीवरदानको बारेमा उल्लेख भएको छ । कथिन दानमा प्रयोग हुने कपडा, चीवरको बारे विभिन्न पक्षमा अगाडी सारी कथिन आनिशंस बारे स्पष्ट पारिएको छ ।

१.२.२१ वर्षावास व कथिन विस्तर - छगू अध्ययन

श्रीलंकामा बुद्धशिक्षा अध्ययन गरेर प्राप्त ज्ञानको आधारमा संघाराम विहारमा निवास गर्दै आइरहनु भएका भिक्षु उपतिस्सले धर्मकीर्ति बौद्ध मासिक पत्रिकामा धारावाहिक रूपमा वर्षावास व कथिन विस्तर - छगू अध्ययन लेखहरू दिइरहनु भएको छ । उक्त लेखहरूमा कथिन दान कहिलेदेखि शुरू भयो ? कथिन चीवर कसरी उद्धरण गर्नुपर्छ भन्ने तरिका, कथिनानिशंस, नेपालमा कथिन चीवरदानको अभ्यासबारेमा गहनरूपमा लेख्नु भएको लेखहरू यस शोध ग्रन्थको लागि धेरै सहयोग भएको छ (वर्ष ३३, अंक ७, बु.सं. २५५९, सकिमिला पुन्ही) ।

१.२.२२. वर्षावासको आरम्भ र प्रारम्भिक विनयनीति

चतुब्रह्म विहार, मातातीर्थमा बस्नु हुने भिक्षु पियदस्सीले बु.सं. २५५८ को आनन्दभूमि पत्रिकाको एक अंकमा नेपाली भाषामा लेख्नु भएको यो लेखमा कथिन दानको आधार भइरहेको वर्षावासको अनुमति तथा सत्ताहकरणीय गर्ने नियमको बारेमा लेख्नुभएको छ ।

१.२.२३. कथिनोत्सव पर्वलाई सही दिशातर्फ मोडिँदै लानको लागि भिक्षुहरूबाटै पहल हुनुपर्ने

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका आनन्दभूमिको २०५८ कार्तिकको वर्ष २९, अंक ७/८ मा कथिनोत्सवलाई परम्परागत जात्रा पर्वको रूपमा नभई ज्ञानवर्धक एवं

चारित्रिक आध्यात्मिक ज्ञान वृद्धि गर्ने केन्द्रित बनाउन श्रद्धेय भिक्षुहरूबाट पनि पहल भए राम्रो हुने कुरामा जोड दिइ लेखिराखेको छ । बौद्ध उपासकउपासिकाहरूलाई शासनिक रूपमा अगाडी बढाई कथिनोत्सव पर्वलाई सही दिशातर्फ मोडिदैं लान सके अभू बढी नीतिबद्ध, प्रणालीबद्ध रूपमा निरन्तरता दिदै लान सकिने कुरा आनन्दभूमि पत्रिकाले जोड दिइराखेकोछ । जुन कुरा यस शोधकार्यको लागि पनि महत्वपूर्ण छ ।

१.२.२४. कथिनदान

आनन्दभूमि बौद्ध मासिक पत्रिकाको २०५८ कार्तिकको वर्ष २९, अंक ७/८ मा विश्व शान्ति विहारका श्रामणेर पदुमको लेखमा तीस भद्रवर्गीय राजकुमारहरू बुद्धको उपदेशबाट प्रभावित भएर भिक्षु बनेको, त्रिचीवर धारण गर्ने, पिण्डपातिक धुतांग वत पाला गरी १३ वर्षसम्म जंगलमा नै बास गर्नुभएको, त्यसपश्चात बुद्धको दर्शन गर्ने अभिलाषा अनुसार श्रावस्तीतिर पाइला चालेको र वर्षावासको समय भएकोले भगवान् बुद्धलाई भेटन नसकेको कारणले साकेतमा वर्षावास बसेको र पवारणा पछि बुद्धलाई भेटन जाँदा वर्षाको कारण पानीले भिजेर हिलो पानी भएको र कष्टकर जीवन यापन गरेको दृख्नुभई कथिन चीवरदानको आज्ञा गर्नुभएको कुरा विस्तृतमा यो लेखमा उल्लेख छ । कथिन चीवर दानका पाँच किसिमका प्रतिफलका बारेमा प्रकाश पारी कथिन चीवर दानको महत्व बारे सयादो ऊ कुण्डलाभिवंश महास्थविरद्वारा विश्व शान्ति विहारमा २०५७ सालको कथिन चीवरदान समारोहमा दिनु भएको उपदेश रेकर्डका आधारमा लेखिराखेको यो लेख यस शोध ग्रन्थको लागि महत्वपूर्ण भएकोले समावेश गरिएको छ ।

१.२.२५ वर्षावासका बारेमा जानौं, बुझौं

आनन्दभूमि वर्ष ३१, अंक ४, २०६० श्रावण पूर्णिमामा कोण्डन्यको लेखमा बुद्धले तत्कालीन समय र परिस्थिति अनुकूल जनभावनालाई कदर गर्दै भिक्षुहरूलाई वर्षावास बस्नुपर्ने विनय-नियम घोषणा गरेको कुराको वर्णन गरेको छ ।

१.२.२६. वार्षिक चाड : कथिन उत्सव

आनन्दभूमि वर्ष ३१, अंक ४, २०६० श्रावण पूर्णिमामा निस्केको जनक नेवा:को उक्त लेखमा बुद्ध जीवनीलाई संक्षिप्तमा उल्लेख गरी श्रमण भिक्षुहरू वर्षावास बस्दा वा स्थान

गमनको अवस्थामा चीवर हिलाम्य हुनु, मैलो चीवर धुंदा जगेडा नहुनु आदि समस्याहरूलाई हृदयंगम गरी भिक्षु वर्गमाथि स्नेह, करूणा राख्नु भई श्रावक संघले त्यस्तो दयनीय अवस्था खप्न नपरोस् भनी बुद्धले बुद्धले १४ औं वर्षावासपछि कथिन चीवर दान दिने अनुमति दिनु भएको प्रशंगको साथै कथिन उत्सवको मूल्य र मान्यता सम्बन्धमा प्रकाश पारिएको छ । उक्त लेखमा कथिन कथिन शब्दको खोजीमा नेपाली शब्दकोश, ने.रा.प्र.प्र.ले प्रयोग गरेको छैन । विभिन्न भाषा व्याकरणको अध्ययन गरेर उहाँले कथिन शब्दको अर्थ गाह्ने भएतापनि धूमधामसंग गरिने सार्वजनिक मंगल कार्य हुन आउँछ भनी अर्थ दिइरहेको छ । कथिन दानको समयमा भिक्षु, अनागारिकाको साथै उपासकउपासिकाहरूको साथै बुद्धधर्मसंग सम्बन्धित व्यक्तिहरूको उपस्थित रही बुद्धको उपदेश र शिक्षाको बारेमा प्रवचन भइ विश्वमा शान्ति कामनार्थ सामूहिक पुण्यकार्य हुने उल्लेख गरेको छ । उपासकउपासिकाहरूले कथिन चीवरदान सम्बन्धी कम मात्रै लेख लेख्ने गरेकोमा उहाँले अध्ययन गर्नु भएको कुरा यस शोध कार्यमा सहयोग लिइएको छ ।

१.२.२७. वर्षावासको महत्व

आनन्दभूमि वर्ष ३१, अंक ४, २०६० श्रावण पूर्णिमामा निस्केको भिक्षु संघरक्षितको लेखमा भगवान् बुद्धले आषाढपूर्णिमादेखि आश्विन पूर्णिमा तीन महिनासम्म एकै ठाउँमा वर्षावास बस्दा ८ प्रकारका फाइदाहरू जुन बुँदागत रूपमा लेख्नु भएको छ ।

वर्षावास तीन महिनको समयमा कुनै आपत विपट, संघको काम तथा आमा बुबाहरूको सेवामा जानको लागि ७ दिन भित्र फर्केर आउन सक्ने गरी जानुहुने सत्ताहकरणीय नियमको बारेमा पनि यो लेखमा चर्चा गरिएको छ ।

नियमपूर्वक पहिलो वर्षावास पूर्ण गरेका भिक्षुहरूको कारणले संघलाई उद्देश्य राखेर कथिन चीवर दान दिने चलन बुद्धको पालादेखि आएको कुरा पनि समावेश गरिराखेको हुनाले यो शोधपत्र लेखनमा यस लेखबाट सहयोग लिइएको छ ।

१.२.२८. कथिन दानको महत्व

वि.सं. २०५४ को विश्वभूमि पत्रिकामा विमला शाक्यले नेपालभाषामा लेख्नु भएको यो लेखमा कथिन शब्दको अर्थ दिइ कथिन चीवरदानको उत्पत्ति बारेमा छोटो रूपमा प्रस्तुत

गरिएको छ । साथै यस लेखमा कथिन दान दिने समय, कथिन दान गर्ने वस्तु, कथिन दान ग्रहण गर्ने संघ, कथिन दान गर्ने दिनमा गर्नुपर्ने संघकर्मको बारे छोटकरीमा दिइ कथिन चीवर दान गरेपछि कथिन चीवर प्राप्त हुने भिक्षुलाई प्राप्त हुने ५ प्रतिफलहरू क) अनामन्तचार ख) असमादानचार ग) गणभोजन घ) यावदत्थ चीवर ङ.) यो च दत्थ चीवररूपाद को बारे उल्लेख गरी कथिन चीवर दाताहरूलाई पनि सोही अनुसार आनिशंस लाभ हुने कुरा उल्लेख भइराखेको छ । यी विषयवस्तुहरू यस शोधकार्यको लागि लाभदायक रहेकाछन् ।

१.२.२६. बौद्धतय धार्मिक नखः कथिनोत्सव

त्रिरत्न मानन्धरले नेपालभाषामा लेख्नु भएको यो लेखमा कथिन चीवरदानको पृष्ठभूमि तथा शुरूवात, महाप्रजापति गौतमीको चीवरदान, कथिन चीवर दान किन भनेको ? कीर्तिपुरमा ऐतिहासिक कथिनचीवरदान, कथिन चीवरदान र बौद्ध राष्ट्रसंग मैत्रीपूर्ण सम्बन्ध, कथिन चीवरसंगै अष्टपरिष्कार दान, बुद्धशासन सुमधुर रूप अगाडी बढाउन कथिन चीवर दानको महत्व, यसलाई निरन्तरताको लागि चाल्नुपर्ने कदमको बारेमा आफ्नो गहन अध्ययन भएको यो लेख यस शोध कार्यको लागि उपयोगी भएको हुँदा यसमा राखिएको छ ।

गोरखापत्र राष्ट्रिय दैनिकमा २०७२ कथिनमासको समयमा यो लेख प्रकाशित भएको हो ।

१.२.२९. बुद्धधर्ममा कथिन चीवरदान

अमृतोपदेश पत्रिकाको वर्ष १, अंक ७ (वि.सं. २०६२ कार्तिक) भिक्षु संघरक्षितले कथिन चीवर दानको परिचय, दुर्लभ कथिन चीवर दान, कहाँ दान दिने हो यो कथिन चीवर दान ? कहिलेदेखि प्रारम्भ भयो यो कथिन चीवर दानको परम्परा ? कथिन चीवरदानको उपलब्धिमा बारेमा प्रस्तुत गरी निष्कर्षमा कथिन चीवर दान उत्सवमा विकृति नआउने गरी यसलाई निरन्तरता दिनुपर्ने कुरा सुभाबको रूपमा दिइएको छ ।

कथिन चीवर दान भिक्षुसंघले ग्रहण गरेरमात्र सांघिक कार्य सम्पन्न गरी सम्बन्धित भिक्षुलाई प्रदान गरिन्छ । यदि वर्षावास बस्ने भिक्षुहरू एकभन्दा बढी भएमा उक्त चीवर

कसलाई बढी आवश्यकता भइरहेको छ, उसैलाई नै संघको निर्णयअनुसार प्रदान गर्ने गरिन्छ । यो एक किसिमले कथिन चीवरदानको विशेषता नै हो ।

कथिन चीवर दान वर्षावास समाप्त भएको भोलिपल्टदेखि अर्थात आश्विनपूर्णिमाको भोलिपल्टदेखि गर्न सकिन्छ तर यो कथिनदान एक महिनाभित्र नै गर्नुपर्छ । कार्तिक पूर्णिमाको भोलिदेखि कथिन चीवर दान गर्न मन लाग्यो भन्दैमा गर्न मिल्दैन, गर्ने नै भनेर गर्न पाउने पनि हुँदैन भनी महत्वका साथ लेखिराखेको लेख यो शोधपत्रको लागि सहयोग लिइएको छ ।

१.२.३०. श्रावण पूर्णिमा र वर्षावास (सम्पादकीय)

यस सम्पादकीयमा वर्षावास बस्ने अनुमति दिनु भएको कारण, वर्षावास बस्दा भिक्षुहरूलाई प्राप्त हुने फाइदाहरूको बारेमा बुंदागतरूपमा लेखिराखेको छ । साथै आषाढ पूर्णिमाको दिनमा वर्षावास बस्नको लागि समय मिलाउन सकेन भने श्रावण पूर्णिमाको भोलिपल्टदेखि वर्षावास बस्न सकिन्छ भनी नियम बनाउनु कुरा उल्लेख गरिराखेको छ । यसले श्रावण पूर्णिमाको महत्व रहेको कुरा सम्पादकीय यस शोध ग्रन्थको लागि पनि महत्वपूर्ण रहेको छ । यस सम्पादकीयमा वर्षावास भगवान् बुद्ध बुद्ध हुनु भएको २० वर्ष पछि वर्षावासको अनुमति दिनु भएको कुरा लेखिराखेको छ । वर्षावासका अनुमति दिनुभएको २० वर्ष अघि नै हुनुपर्छ (धर्मकीर्ति बु.सं. २५५७ गुंपुन्ही, वर्ष ३१, अंक ४) । .

१.२.३१. वर्षावासको उपलब्धि (सम्पादकीय)

भगवान् बुद्धले दिनु भएको वर्षावास भिक्षुहरूले पालना गर्न बिसिरहेका नियम अनुशासनलाई वर्षावासको कार्यक्रमले पुन स्मरण गर्ने कुरा सम्पादकीयमा लेखिएको छ । किनभने वर्षावास बस्नु अगाडी विनय कर्म गर्ने उपोसथगृहमा भिक्षुहरू जम्मा भई आपत्ति देशना गरी (एक आपसमा आत्मालोचना गरिसकेपछि प्रातिमोक्ष नियमवाचन गर्ने) र वर्षावास परिसमाप्तिपछि पनि पवारणा गरी आफ्नो दोष अपराधलाई बताइदिन अनुरोध गरिन्छ (धर्मकीर्ति बु.सं. २५५७ सकिमना पुन्ही, वर्ष ३१, अंक ७) ।

नेपालमा वर्षावासको अवधिभित्र गुंला पर्व पनि पर्दछ । गुंला पर्व गुण धर्म गर्ने महिना हो । गुंला पर्वमा विभिन्न विहारमा बुद्धपूजा, धर्मोपदेश, ध्यान आदि पुण्य कार्य हुने

गर्दछ । बुद्धको समयमा पनि श्रद्धालु धार्मिक व्यक्तिहरूले ज्ञानहरू हासिल गरी भाग्यमानी हुन सफल भएका घटनाको रूपमा मातिका माता उपासिकाको नमूना दिइ भन्तेहरूको समूह र उपासिकाले वर्षावासको उचित फाइदा गर्न सके जस्तै चाट्यौं भने हामीले वर्षावासको महत्व बुझी बुद्ध शिक्षाको अभ्यास गरी अमूल्य फाइदा लिन सक्नेछौं भन्ने सन्देश दिन खोजेको छ ।

वर्षावासको प्रशंगमा मातिका माता उपासिकाको नमूना दिने गरिन्छ । आफूलाई सो उपासिकाको घटना ज्यादै सान्दर्भिक लागेको हुनाले यो सम्पादकीयको सार संक्षेप पनि समावेश गरिएको छ ।

कथिन चीवर दान सम्बन्धी कुराहरू एउटै पुस्तकाकारमा सजिलै समेट्न पाएको खण्डमा धेरैलाई उपयोगी हुने ठानेर यो शोधकार्य गर्न तमिसिएको छ । कथिन चीवर दानको बारेमा विस्तृत रूपमा भूमिका देखि कथिन संघ कर्मविधि एकै थलोमा हुँदा पाठकहरूमा तथा सम्बन्धित व्यक्तिलाई बढी प्रयोजनमा आउन सक्ने भएकोले पनि यो शोध कार्य तयार पार्न खोजिएको छ ।

१.३. समस्या कथन (Statement of the problem)

भगवान बुद्धको पालादेखि प्रचलित भई परम्पराको रूपमा विकसित हुदै आएको कथिन चीवर दानबारे बुद्धको जन्मभूमि नेपालमा अझैपनि धेरैजसोले थाहापाइराखेका छैनन् । त्यसैले यसमा सहभागिता हुनेहरूको संख्या पनि उत्तिको उत्साहजनक देखिदैन । साथै यस सम्बन्धमा छर्लङ्ग हुने ग्रन्थहरूको अभाव रहेको स्पष्ट छ र भएका पुस्तकहरू पनि पर्याप्त छैनन् । अनुसन्धानको क्रममा निम्न समस्याहरू देखापरेकाछन् :

- १) कथिन चीवरदानको वास्तविक औचित्य जनमानसमा अवबोध नहुनु ।
- २) कथिन चीवरदान को प्रक्रिया, र विधिमा एकरूपता नहुनु ।
- ३) विशाल पालि साहित्यभित्र कथिन चीवरदानको सन्दर्भ खोजी कार्य गर्नु ।
- ४) कथिन चीवरदानको अभिलेख राख्ने
- ५) कथिन चीवरदानमा समन्वयको अभाव

१.४. उद्देश्य (Aims of objectives)

- (क) कथिन चीवर दानको ऐतिहासिक महत्वमाथि प्रकाश पार्ने
- (ख) वर्षावास, पवारणा र कथिन चीवर दान सम्बन्धमा प्रकाश पार्ने
- (ग) कथिन चीवर दानको व्यावहारिक पक्षबारे चर्चा गर्ने
- (घ) कथिन चीवर दानको महत्व प्रकाश पार्ने

१.५. अध्ययनको महत्व (Significance)

यस शोधकार्यले कथिन दान सम्बन्धी विस्तृत रूपमा अध्ययन गर्ने अध्ययनार्थी तथा जिज्ञासुलाई महत्वपूर्ण सूचना प्रवाह गर्नेछ । यस अध्ययनले कथिन दानप्रति पाठकवर्गलाई आकर्षित गर्न सघाउँछ । साथै साधारण श्रद्धालु उपासकोपासिकाहरू यसको महत्वबाट लाभान्वित हुनेछन् ।

कथिन सम्बन्धी विनय कर्म गर्नुपर्ने प्रत्येक उपसम्पन्न भिक्षुहरूलाई कथिनदानको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, नियम, प्रचलन, विधि व्यवहारबारे अवगत गराउन कथिन चीवरदान एउटा नभै नहुने, पढ्नुपर्ने, बुझ्नुपर्ने विषयका रूपमा प्रकाश पारिएको छ ।

१.६. अध्ययनको सिमाङ्कन (Limitation)

यस शोधकार्यमा कथिनको प्रज्ञप्त भएपछि कथिन चीवर दानले बुद्ध धर्म, बुद्ध शासनिक क्षेत्रमा दिएको योगदान तथा विभिन्न देशहरूमा भइरहेका कथिन चीवर दान सम्बन्धमा अध्ययन गरिएकोछ । पालि बौद्ध साहित्यको सीमाक्षेत्र भित्र रही कथिन दान सम्बन्धी शोधकार्य गरिएकोछ ।

१.७. अनुसन्धान विधि (Methodology)

यस शोधकार्यको लागि विशेष गरी पालि त्रिपिटकलाई मूल आधार बनाइ सो विषयको विप्लेष्णात्मक अध्ययन गरिएकोछ । यसका लागि कथिन चीवरदान सम्बन्धी प्रकाशित पुस्तकहरू, विभिन्न पत्र पत्रिकाहरूमा प्रकाशित लेख, रचनाहरूको अलावा पुस्तकालयको सहयोग लिई शोधग्रन्थ तयार गरिएकोछ ।

१.८. अध्याय विभाजन

यो शोधमा निम्नानुसार अध्याय विभाजन गरिएकोछ ।

अध्याय एक : परिचय

अध्याय दुई : बुद्धशासनमा वर्षावास

अध्याय तीन : सत्ताहकरणको नियम

अध्याय चार : विनय नियममा पवारणा

अध्याय पाँच : कथिन चीवर दानको इतिहास

अध्याय छ : कथिन शब्दको अर्थ

अध्याय सात : कथिन कार्य विधि

अध्याय आठ : उपसंहार

परिशिष्ट १

परिशिष्ट २

परिशिष्ट ३

परिशिष्ट ४

१.९. भाषा (Language)

विषयको गंभिरतालाई ध्यानमा राखी आजको परिप्रेक्षमा सर्वसाधारणले बुझ्ने भाषा नेपाली भाषाको माध्यमबाट यो शोधग्रन्थ तयार पारिएकोछ ।

अध्याय दुई

बुद्धशासनमा वर्षावास

कथिन चीवरदान सम्बन्धी शोधग्रन्थ भएतापनि कथिन नियम सम्बन्धी प्रत्यक्ष सम्बन्ध भएको प्रक्रिया वर्षावास नियम हो । र वर्षावाससंगै सत्ताहकरण र पवारणा संघ कार्य नियम पनि यससित सम्बन्धित छ । त्यसैले वर्षावासको कुरादेखि नै यहाँ चर्चा गरिन्छ ।

२.१. वर्षावासको नियम^२

एक समय भगवान् बुद्ध राजगृहको वेलुवन कलन्दक निवापमा विहार गरिरहनु भएको थियो । त्यसवेला भगवान् बुद्धले भिक्षुहरूलाई वर्षावास बस्नुपर्छ भनेर नियम बनाउनु भएको थिएन । त्यसवेलाका भिक्षुहरू हेमन्त, गृष्म र वर्षा तीनै ऋतुमा चारिका गरिरहन्थे । त्यसबाट मानिसहरू अप्रसन्न थियो ।

तथागत बुद्धका समकालीन महावीरले (जैन-धर्मका प्रवर्तक) आफ्ना शिष्यहरूलाई वर्षा ऋतु-तीन महीना एकै ठाउँमा बस्नुपर्ने पञ्जुसन (वर्षावास) नियम बनाइएको थियो । आफ्नो नियम अनुसार जैन तीर्थङ्करहरूले वर्षाकाल तीन महीना एकै ठाउँमा बिताई अन्य दिनहरूमा भ्रमणशील रही जीवन बिताउने गर्थे । तर “बुद्धका शिष्य भिक्षुहरूले न वर्षात्को समयमा देखिने जीवलाई वास्ता गरेका छन; न हरियो-हरियो भई पलाएको घाँसमा कुल्चनुमै संयमता अपनाएको छ, न त वर्षावास नै बस्छन् । बरू जैन साधुहरू नै वर्षाकालमा एकै ठाउँमा बसी यताउति जाँदैनन् र संयमतापूर्वक बस्नुहुन्छ ।” - यी निन्दा चर्चा चारैतिर फैलियो । बुद्धको कानमा पनि पुग्यो । अनि बुद्धले तत्कालीन समय-परिस्थिति अनुकूल जनभावनालाई कदर गर्दै यसैको कारण धर्मकथा भन्नुभई भिक्षुहरूलाई “भिक्षुहरू वर्षावास बस्ने अनुमति दिन्छु ” भनी वर्षावास बस्नुपर्ने विनय-नियम घोषणा गर्नुभयो । त्यसवेला भिक्षुहरूले कुन बेला वर्षावास बस्ने भनेर जिज्ञासा राखे । भगवान् बुद्धले भिक्षुहरूको जिज्ञासामा वर्षाकालमा वर्षावास बस्ने अनुमतिको आज्ञा हुनुभयो ।

^२ महावग्गपलि (८९), महाराष्ट्र: विपश्यना विशोधन विन्यास, ई १९९८, पृ १८१

२.२ दुईप्रकारका वर्षावास

फेरी भिक्षुहरूको मनमा वर्षावास कति प्रकारले बस्न सकिन्छ भनी खुल्दुली भयो । त्यसको सम्बन्धमा बुद्धले दुइ प्रकारले वर्षावास बस्न सकिने कुरा बताउनु भयो । आषाढ पूर्णिमाको भोलिपल्टदेखि बस्ने पुरिम वर्षावास र आषाढ महिना बितेपछि बस्ने पच्छिम वर्षावास । यसरी बुद्ध धर्मका अनुयायी भिक्षुहरूको संख्या धेरै पुगिसकेपछि मात्र वर्षावासको विधान तय भएको कुरा स्पष्ट देखिन्छ । वर्षावासको प्रथा जैन सम्प्रदायमा मात्र नभई वैदिक सम्प्रदायमा पनि मान्य रहेको छ ।³

भगवान् बुद्धले दोश्रो वर्षावासपछि यो वर्षावासको नियम बनाउनु भएको हो ।⁴

हुनत वर्षावासमा निरन्तर रूपमा पानी परिरहने हुँदा (भरि वर्षा) बाटो हिलैहिलोले पूर्ण हुन्छ, बाटोमा विभिन्न जीवहरू देखापर्ने र यताउति जान असजिलो हुने, जताजतै हरियो-हरियो घाँस पलाएर आउने हुन्छ । तसर्थ बुद्धले भिक्षुहरूलाई वर्षाकाल भरि एकै ठाउँमा बस्नुपर्छ भनी वर्षावास चर्या पालना गर्नुपर्ने आज्ञा दिनुभएको हो भन्न सकिन्छ । विनय ग्रन्थ अनुसार मुख्यतः यातायात असुविधा तथा वर्षायामको कारणले उत्पन्न हुने जीवहरूको उपघाट हुने अपवादबाट बच्न, वर्षाले (पानी) रूभी हुने रोगबाट मुक्त हुन, धर्मको गहिरो अध्ययन-अध्यापन र ध्यानाभ्यासका साथै उपासकोपासिकाहरूले पनि धर्मश्रवण गरी ज्ञान लाभ गर्छन् भन्ने मनसायबाट वर्षावासको विधान श्रृष्टि भएको हो भनी भन्न सकिन्छ ।

“वस्सावास (वर्षावास)” आषाढ पूर्णिमा वा श्रावण पूर्णिमाको दोश्रो दिनदेखि आरम्भ हुन्छ । उपसम्पदा दीक्षा प्राप्त भिक्षुहरू तथा भिक्षुणीहरूले “इमस्मिं विहारे इमं ते मासं वस्सं उपेमि” (यो विहारमा तीन महिना वर्षावास बस्नेछु) भनी प्रतिज्ञा गरिसकेपछि मात्र वर्षावास बसिने प्रथा छ । अधिकांश भिक्षुहरू आषाढ पूर्णिमाको भोलिपल्टदेखि वर्षावास बस्नुहुन्छ (पुरिमिका वस्सुपनायिका) बस्नुहुन्छ । आषाढ वा श्रावण जुनसुकै पूर्णिमादेखि वर्षावास बसेपनि पुरा तीन महीनासम्म एक ठाउँ/स्थानमा बस्नुपर्ने कुरा भिक्षु विनय-प्रातिमोक्षले

³ भिक्षु संघरक्षित, विनयपिटक एक अध्ययन, (काठमाडौं: रमेशरत्न तुलाधर परिवार, वि.सं. २०६५), पृ ५३

⁴ Prakasha Bajracharya, *The Life of Thathagata*, (Kathmandu, DharmaKirti Buddhist study Circle, B.S. 2072), Page 4

सूचित गरेको पाइन्छ । यसरी तीन महीनासम्म एकै ठाउँमा मात्र बसी जीवन व्यतीत गर्ने चर्यालाई वर्षावास भनिन्छ । यो प्रचलन आजसम्म जीवितै छ ।

प्रत्येक विहारमा भिक्षुहरू एकै ठाउँमा तीन महीना बस्नुहुन्छ । उपासकोपासिका (इच्छुक) हरू आई भिक्षुहरूलाई वर्षावासको लागि निमन्त्रणा गर्छन् र तीन महीनासम्म खानपिन आदिको व्यवस्था गरिदिन्छन् । अनि भिक्षुहरू पनि स्वाध्ययन, स्वअभ्यास र उपासकोपासिकाहरूलाई धर्मदेशना गर्नुहुन्छ । यसरी दुवै पक्षका बीचमा धार्मिक कर्तव्य आदान-प्रदान हुने गर्छ ।

२.२. वर्षावासमा चारिका नगर्नको लागि नियम^५

बुद्धले वर्षावासको नियम बनाउनु भएको समयमा नै त्यसबेलाका छवर्गीय भिक्षुहरू नियम उल्लंघन गर्दै वर्षावासको विचमा नै चारिका गर्दै रहे । त्यसबेला मानिसहरूले ती छवर्गीय भिक्षुहरू कस्ता होलान् वर्षावासको विचमा पनि यताउति घुमेर हिड्छन् भनेर निन्दा उपहास गरे । मानिसहरूले निन्दा उपहास गरेको कुरा अल्पेच्छु, नियममा बस्ने भिक्षुहरूले सुनेर भगवान् बुद्धसमक्ष पुग्याए । त्यतिबेला बुद्धले ती छवर्गीय भिक्षुहरूले गरेका व्यवहारलाई उद्देश्य गरेर भिक्षुहरूलाई बोलाई धार्मिक कथा भन्नुभयो र नियम बनाउनुभयो । भिक्षुहरू हो ! पुरिम वर्षावास तीन महिना वा पच्छिम वर्षावास तीन महिना वर्षावास नबसी चारिका गर्नुहुँदैन । जसले यसलाई उल्लंघन गर्छ, उसलाई दुक्कट आपत्ति लाग्छ ।

एक समय छवर्गीय भिक्षुहरूले वर्षावास बस्ने इच्छा गरेन । त्यसैको कारणले भिक्षुहरूले वर्षावास नबस्ने मन बनाउनु हुँदैन भनेर बुद्धले नियम बनाउनुभयो । जो वर्षावास बस्दैन त्यस भिक्षुलाई दुष्कृत्य आपत्ति लाग्छ ।

एक समय छवर्गीय भिक्षुहरू वर्षावास नबस्ने इच्छाले चेतनासहितले बसिराखेको आवास छोडेर गए । त्यसैको कारणले वर्षावास बसिराखेका भिक्षुहरूले वर्षावास नबस्ने चेतनाले आवास छोड्नु हुँदैन । जसले यसलाई उल्लंघन गर्छ । त्यसलाई दुष्कृत्य आपत्ति लाग्छ भनी नियम बनाउनु भयो ।

⁵ महावग्गपालि, (महाराष्ट्र: विपश्यना विशोधन विन्यास, ई १९९८), पृ १८२

२.३. भगवान् बुद्धको वर्षावास

भगवान् बुद्धले भिक्षुहरुलाई वर्षावास बस्ने नियम बनाउनु अगाडी भगवान् बुद्ध स्वयं भने वर्षावास बस्नुहुन्थ्यो । वर्षावासको समयमा वहाँको चारिका बन्द हुने गर्थ्यो ।

बुद्ध विनयअनुसार वर्षा ऋतुको तीन महिना अर्थात् आषाढ पूर्णिमाको भोलिपल्टदेखि आश्विन पूर्णिमासम्म बौद्ध भिक्षुहरु गाउँ, शहरदेखि पर एकान्त ठाउँमा वास गर्ने नियम वर्षावास कहिन्छ । भगवान् बुद्धले ई.पू. ५२८ सालको वैशाख पूर्णिमाको दिन बोधिज्ञान प्राप्त गरेपछि त्यही सालको आषाढ पूर्णिमादेखि ई.पू. ४८४ साल आश्विन पूर्णिमासम्म बिताएका जम्मा ४५ वर्षावासहरुको विवरण संक्षेपमा यस प्रकार छ ^६:-

१. पहिलो-आफूले बुद्धत्व प्राप्त गरेको थलो बुद्धगयामा सात हप्ता बिताएपछि भगवान् बुद्ध सारनाथतिर लागे जहाँ उनका पहिलेका पाँच जना चेला-कोण्डिन्य, वप्प, भद्दिय, महानाम र अश्वजित बसिरहेका थिए । सारनाथ ऋषिपत्तनमा उनिहरुलाई भेट्टाएर बुद्धले आषाढ पूर्णिमाकै दिन आफ्नो पहिलो धर्म-देशना अर्थात् “धर्मचक्र प्रवर्तन” गरेका थिए । त्यही मृगदाय वनमा उनले पहिलो वर्षावास बिताए ।^७

२.३.४. बुद्धका दोस्रो, तेस्रो र चौथो : वर्षावासहरू मगधराज बिम्बिसारले दान गरेको वेणुवनाराम राजगृहमा बिताइयो । सर्कस गर्ने दम्पति-उग्रसेन र उसकी श्रीमतीलाई प्रव्रज्या दिइएको चौथो वर्षको थियो ।

चौथो वर्षको जेठ महिनामा बुद्ध केही समय वैशालीमा रहँदा रोहिणि नदीको पानी बाँड्ने कुरामा शाक्य र कोलियहरुको झगडा भएको खबर सुने । उक्त झगडा मिलाएर बुद्ध कपिलवस्तुबाट वैशालीमा नै फर्के । त्यसपछि वर्षावास बिताउने तरखरमा लागेका थिए ।

५. पाँचौँ : वैशालीको कूटागारशालामा पाँचौँ वर्षावास बिताइरहेकै बेला बुद्धलाई राजा शुद्धोदन सिकिस्त विरामी भएको खबर मिल्यो । बुद्ध कपिलवस्तु नपुग्दै शुद्धोदनको मृत्यु भएको थियो । तर बर्माको जिनत्थप्रकाशिनी भन्ने ग्रन्थअनुसार बुद्ध कपिलवस्तु पुगेर दिएको धर्म-देशना सुनेपछि मात्र उनको देहावसान भएको थियो । पिताको

^६ भुवनलाल प्रधान, शाक्यमुनि बुद्धका स्मारक, (काठमाडौँ: युवा बैद्ध समूह, वि.सं. २०५७), पृ १

^७ प्रधान, पूर्ववत् (पा.टि.नं. ५) पृ. १ ।

अन्त्येष्टि क्रियाको केही दिन बुद्ध कपिलवस्तुमा नै थिए । आफ्नो शोकाकुल परिवारलाई सान्त्वना दिएर उनी वैशाली नै फर्के । उनकी सानीआमा प्रजापति र अरू शाक्य महिलाहरू त्यहीँसम्म पुगेका थिए । पहिले नमाने पनि बुद्धले पछि भिक्षु आनन्दको सिफारिसमा आठवटा बढी नियम पालन गर्नु पर्ने गरी महिलाहरूलाई पनि भिक्षुणी प्रव्रजित गर्ने अनुमति दिए । बाँकी वर्षावास त्यहीँ विहारमा बित्यो ।

६. **छैठौँ** - भगवान् बुद्धले आफ्नो छैठौँ वर्षावास वत्सको राजधानी कौशम्बीका मङ्कुल पर्वतमा बिताए । वर्षावास सकेर यहाँबाट राजगृह जाँदा उनले मगधराज बिम्बिसारकी रानी क्षेमावतीलाई प्रव्रजित गरे । पिण्डोल भारतका भिक्षुले ऋद्धिबल देखाएर ६० हात अग्लो ठाउँमा भ्रुण्ड्याइराखेको श्रीखण्ड (वा रक्तचन्द्र) को पिण्डपात्र प्राप्त गरेको तथा बुद्धले थाहा पाएपछि उक्त पात्र फुटाल्न लगाएर भिक्षुहरूलाई ऋद्धिबल देखाउनुबाट रोकेको यहीँ थियो ।

७. **सातौँ** - भगवान् बुद्धले आषाढ पूर्णिमाको दिनमा यमक प्रातिहार्य देखाई तिर्थकरहरूलाई दमन गर्नुभई सातौँ वर्षावास तावतिस देवलोकमा बिताउनु भएको थियो । आफ्ना आमा महामायादेवी जो सिद्धार्थ कुमारलाई जन्म दिई सातौँ दिनमा बित्तु भई तुसिता देवलोकमा सन्तुषित देवपुत्रको रूपमा जन्म लिइराख्नु भएको थियो । आफ्नी आमाको गुण सम्भरेर आमालाई उपकार गर्ने रूपमा तावतिस देवलोकमा तीन महिना बस्नु भई अभिधर्मको उपदेश गर्नुभएको थियो । वर्षावासको समाप्तिसम्म महामाया देवपुत्र स्रोतापन्न हुनुभयो र अस्सी करोड हजार प्राणीहरूलाई धर्मलाभ भयो ।

वर्षावास परिसमाप्तपछि संकाश्य नगरमा ओर्लनुहुँदा त्यहाँको अदभूत वातावरण देखेर म पनि बुद्ध हुन्छु भनी इच्छा नगर्ने मानिसहरू त्यहाँ कोही पनि थिएनन् ।^८

८. **आठौँ** - भगवान् बुद्धको सुंसुमार गिरि भेसकला वनमा आठौँ वर्षावास बिताइरहँदा बुद्धले नकुलका आमाबुबालाई प्रव्रजित दिएका थिए ।

९. **नवौँ** - कौशम्बीस्थित घोषिताराममा नवौँ वर्षावास बिताइरहेकै बखत बुद्धले मागन्दियाका आमाबुबालाई प्रव्रज्या दिएका थिए । मलमूत्रले भरिएको शरीर भएकोले

^८ सम्यक् सम्बुद्ध प्राणपुत्र(अनु) भिक्षु कोण्डन्य (सं) (पूर्वोक्त पादटिप्पणी) पृ ५२

खुट्टाको औंलाले पनि छुन नचाहेको कुरा बुद्धले बताउनु हुँदा म जस्ती राम्री केटीलाई पनि बुद्धले हेला गरयो भनेर मनमा राखेर छोरी मागन्दिया बुद्धसँग रिसाएकी थिइन्।⁹

१०. **दशौँ** - पारिलेयक वन खण्डमा दशौँ वर्षावास बिताउनुभयो । कौशम्बीको एक सौत्रान्तिक भिक्षुले चर्पीमा जाँदा लोटालाई पानीसहित ठाडोमुख गरी आएको घटनाबाट सूत्रधर र विनयधर भिक्षुहरूबीच तीव्र मतभेद उत्पन्न भएको थियो । यसबाट भिक्षुहरूमा उब्जेको मतभेदले उग्र रूप लियो । भिक्षु आनन्दले बुद्धलाई अन्त कतै जानसम्म आग्रह गरे । बुद्धले मेलमिलापको लागि सम्भाउन खोज्दा भिक्षुहरूले यस्तोसम्म भने, “भन्ते, तपाईं आफ्नो विमुक्ति सुख अनुभव गरी चुप लागेर बस्नुहोस् । यसबारे जे गर्नु पर्ने हो हामी नै गछौं ।

आखिर बुद्धले त्यहाँबाट सुटुक्क गएर पारिलेयक वनमा वर्षावास बिताए । वर्षावासको अन्ततिर भगडालु भिक्षुहरू त्यहीं आएर उनीसँग क्षमा मागे ।

११. **एघारौँ** - वर्षावास बुद्धले राजगृहको नालक ब्राह्मण गाउँमा बिताए । त्यहाँ हलो जोत्ने, बीउ छर्ने आदि कृषि प्रक्रियाहरूको व्याख्या गरेर उनले कसिभार्राज ब्राह्मणलाई बोध गराए एवं बुद्ध धर्ममा दीक्षित गरे ।

१२. **बाह्रौँ** - बुद्धले बूढा ब्राह्मणहरूलाई पनि ढोग्दैनन् भन्ने हल्ला सुनेर उनलाई भेट्न आएका वेरञ्जाका एकजना ब्राह्मणले दिएको वर्षावासको निम्तोअनुसार बुद्ध कोशल राज्यको वेरञ्जमा गएर बाह्रौँ वर्षावास त्यहीं बिताए । त्यस बेला त्यहाँ अनिकाल पय्यो । उक्त ब्राह्मणले भिक्षुहरूलाई भोजन दिन पनि बिसै । घोडा बेच्ने महाजनहरूसँग भिक्षा मागेर वर्षावास सिध्याएपछि बुद्ध उक्त ब्राह्मण कहाँ विदा माग्ने गए त्यही बेला मात्र उनलाई याद भयो । भोलिपल्ट संघलाई भोजन र वस्त्र दिएर विदा गराए ।¹⁰

⁹ प्रधान, पूर्ववत् (पा.टि.नं. ३) पृ. ३ ।

¹⁰ प्रधान, पूर्ववत् (पा.टि.नं. ८) पृ. ४ ।

१३. **तेह्रौँ** - श्रावस्ती नगिचैको चालिय पर्वतमा तेह्रौँ वर्षावास बिताइयो । त्यसबेला सुदिन्न कलन्दकपुत्त आमाबुबाले भिक्षु हुन अनुमति नदिंदा अनसन समेत बसेर भिक्षु हुन आएको थियो ।
१४. **चौधौँ** - बुद्धले आफ्नो चौधौँ वर्षावास श्रावस्तीको जेतवन विहारमा बिताएर त्यहीं उनले २० वर्ष पुगेका छोरा राहुललाई राहुल-सूत्रको उपदेश दिएर उपसम्पदा (भिक्षु दीक्षा)पनि दिए ।
१५. **पन्ध्रौँ वर्षावास** - कपिलवस्तुको न्यग्रोधाराममा बिताइयो । यही बेला बुद्धले तत्कालीन शाक्य राजा महानामलाई धेरै पटक र धेरै विषयमा उपदेश दिएका थिए । कोलिय राजा सुप्रबुद्ध (बुद्धकै मामा एवं ससुरा, यशोधराका पिता)ले बुद्धलाई बाटो छेकेर गाली गरेको पनि यही बेला थियो । बुद्ध त्यो बाटो नगईकन फर्के ।
१६. **सोह्रौँ वर्षावास** बुद्धले आलवी (श्रावस्तीबाट ३० योजन टाढा राजगृह जाने बाटोमा पर्ने ठाउँ) मा बिताए । मान्छेको मासु खाने यक्ष आलवकको मानसिक परिवर्तन गरी उनलाई बुद्ध धर्ममा दीक्षित गरेको यही बेला थियो ।
१७. **सत्रौँ वर्षावास** राजगृहमा बिताइएको थियो । एकपल्ट भगवान् भोजनको निम्तोमा आलवी पुगेका थिए । त्यहाँ हराएको गोरू दिनभर खोज्दै लखतरान परेको भोको किसान एकजनालाई खाइसकेपछि मात्र उहाँले धर्मदेशना गर्नभएको थियो ।
१८. **अठारौँ** - श्रावस्तीको नगिचै चालिय पर्वतमा अठारौँ वर्षावास बितारहेको बेला बुद्ध एकपल्ट आलवीमा धर्म-देशना सुन्न आउने एउटी जुलाहा केटीले बुद्धका चार प्रश्नको सन्तोषजनक जवाफ दिएकी, तिनलाई उहाँले मृत्यु बारेको उपदेश दिएको र त्यही दिन ती केटीको मृत्यु भएको उल्लेख छ । उनको मृत्युपछि रून आएका बाबु चाहिँ जुलाहालाई बुद्धले सान्त्वना दिएर संघमा प्रवेश गराए ।
१९. **उन्नाइसौँ** - बुद्धको उन्नाइसौँ वर्षावास चालिय पर्वतमै बित्यो । त्यसबेला भगवान् बुद्धले विभिन्न अवसरमा इन्द्रिय भावना सुत्त, संवहन सुत्त, उदायी सुत्त र मेघिय सुत्तको देशना गर्नुभएको थियो ।¹¹

¹¹ सम्यक सम्बुद्ध, पूर्वाक्त (पा.टी.नं ७), पृ.१३५

२०. **बीसौं** - बुद्धको बीसौं वर्षावास राजगृहको वेणुवन विहारमा बिताइएको थियो । यही बेला पिण्डपात्र बोक्ने भिक्षु नागसमालले बुद्धले भनेको होइन कि अर्कै बाटो जाने भनेर जिद्दी गर्न लागे । बुद्धले तीन पल्ट रोक्दा पनि मानेनन् । भन्नु उल्टो उनले धृष्टतापूर्वक पिण्डपात्र भुइँमा राखिदिए । तेन्हाँ वर्षावासको समयमा पनि मेघिय भन्ने भिक्षुले बुद्धलाई नटेरी यस्तो धृष्ट व्यवहार गरेका थिए । यसैले यही बीसौं वर्षावासदेखि भिक्षु आनन्दलाई सधैं आफ्नो साथ लाग्ने सहचर बनाए ।

२१-४४. **एक्काइसौंदेखि चवालीसौं** - बुद्धले एक्काइसौंदेखि चवालीसौं वर्षावास श्रावस्तीमै बिताए । ती मध्ये अनाथपिण्डक महाजनले दान गरेको जेतवन विहारमा १९ पल्ट (शायद एकपल्ट अगाडिको समेत गरेर) र विशाखाले दान दिएको पूर्वाराम विहारमा ६ पल्ट वर्षावास बिताइएको उल्लेख बौद्ध ग्रन्थहरूमा छ ।

४५. **पैतालीसौं** - चवालीसौं वर्षावासपछि बुद्ध श्रावस्तीबाट राजगृहको गृद्धकूट पर्वततिर गए । त्यसताका मगधराज अजातशत्रु (ई.पू. ४९१-४५९) वृज्जीहरूको गणराज्यमा हमला गर्ने ताकमा थिए । त्यसैले गङ्गाजीको किनारमा किल्ला बन्दै थियो । बुद्ध गृद्धकुटबाट त्यहीं आइपुगे । यस बेला अजातशत्रु पनि त्यहीं उपस्थित थिए । राजाले बुद्धलाई भोजनको निम्तो दिए । भोजनपछि बुद्धले आजकाल जहाँ पटना शहर अवस्थित छ, त्यहीं ठाउँबाट गङ्गापार गरे । राजा अजातशत्रुले भगवान् ओल्हेको घाटको नाउँ 'गौतम घाट' र नगरको ढोकाको नाउँ पनि 'गौतम द्वार' राखे । पालि र चिनीया ग्रन्थहरूमा बुद्ध त्यहाँबाट कोठिग्राम, नादिका हुँदै वैशाली उप-नगरमा पुगेको उल्लेख गरिएको छ । त्यहाँ एक गणिका अम्बपालको आतिथ्य बुद्धले स्वीकार गरे । त्यहाँबाट वेणुग्रामकमा गएर उनले आफ्नो ४५ सौं अर्थात् अन्तिम वर्षावास बिताए । यही बेला उनी निक्कै बिरामी भए र अब आफू धेरै समयसम्म नबाँच्ने घोषण उनले गरे ।

वर्षावास सकेपछि अर्थात् आश्विन पूर्णिमापछि भगवान् बुद्ध त्यहाँबाट वैशाली, आमग्राम, जम्बुग्राम, भोजनगर, पावा हुँदै कुशीनगर पुगे जहाँ ई.पू. ४८३ सालको वैशाख पूर्णिमाको दिन ८० वर्ष पूरा भएको उमेरमा उहाँ महापरिनिर्वाण हुनुभयो ।

२.४. वर्षावास बस्नुको उपलब्धि

श्रावण पूर्णिमा देखि अश्विन पूर्णिमा तीन महिनासम्म एउटै विहारमा रही वर्षावास बस्ने भिक्षु भिक्षुणीहरूको नियम बुद्धकालिन समय देखि नै चल्दै आइरहेको देखिन्छ । भिक्षुहरूले पालन गर्न विर्सिरहेको विनयलाई यस वर्षावास कार्यक्रमले पुनः स्मरण दिलाउने गर्छ । किनभने वर्षावास बस्नु अगाडि विनय कर्म गर्ने उपोसथ गृहमा भिक्षुहरू जम्मा हुनुभई आपत्ति देशना अर्थात् एक आपसमा आत्मालोचना गरिसके पछि प्रातिमोक्ष नियमवाचन गर्नुपर्ने प्रथा रहेको छ । यस कार्यक्रममा भिक्षुहरूको विनय नियमहरू स्मरण गर्ने कार्य हुन्छ ।¹²

वर्षावास तीन महिनाको नियम पूरा भएपछि भिक्षु संघलाई कथिन चीवर दान गर्ने पुण्यकार्य हुन्छ । यस कार्यक्रममा हजारौं श्रद्धालु उपासक उपासिकाहरू सहभागी हुन्छन् भने धर्म उपदेश सुन्ने र दान प्रदानको कार्यक्रम हुने गर्छ । यस पुण्य कार्यमा श्रद्धावान् व्यक्तिहरू सहभागी हुने गर्छन् । आजको व्यस्त समयमा पनि वर्षावासलाई ठूलो परम्पराको रूपमा लिने गर्दछन् ।

वर्षावास समाप्तीको लगतै आश्विन पूर्णिमा देखि कार्तिक पूर्णिमाका दिनसम्म वर्षावास बस्नुको लागि निमन्त्रणा दिने दायकहरूबाट कथिन चीवर दान दिने प्रथा रहेको छ । कतिं पुन्ही समाप्तीको लगतै प्रायः वर्षावास बसेको हरेक विहारहरूमा कथिनोत्सव वा कथिन चीवर दान धुमधामसँग मनाइने हुन्छ । कथिन चीवर दानको आफ्नै महत्व र विशेषताले उच्च देखिन्छ । थेरवाद बौद्ध जगतमा यसलाई ठूलो श्रद्धाका साथ मानिंदै आएको छ । वर्षावासको विधान भएको हुँदा नै कथिन चीवर दानको प्रचलन शुरूवात भएको मान्न सकिन्छ ।

नेपालमा वर्षावास अवधिभित्र गुँला पर्व पनि पर्दछ । गुँला पर्व गुणधर्म वृद्धि गर्ने महिना पनि हो । गुँला पर्वमा आनन्दकुटी, धर्मकीर्ति, संघाराम, श्रीघः, आनन्द भूवन, गण महाविहार आदि विभिन्न विहारहरूमा बुद्धपूजा, धर्मोपदेश र विपश्यना ध्यान आदि जस्ता पुण्य कार्यहरू सञ्चालन हुनेगर्छ । यी त भए हालसालको उपलब्धिमूलक कार्यहरू ।

¹² वर्षावासको उपलब्धि (सम्पादकीय), धर्मकीर्ति, वर्ष ३१, अंक ७, (वि.सं.२०७०), पृ. २

वर्षावास अवधि भित्रमा बुद्धकालिन समयमा थुप्रै श्रद्धालु धार्मिक व्यक्तिहरूले उपलब्धिमूलक ज्ञानहरू हासिल गरी भाग्यमानी हुन सफल भएका घटनाहरू पाइन्छन् । ती घटनाहरू मध्ये तल उल्लेखित घटना पनि एक हो ।

मातिका माताको प्रेरणादायी प्रसंग¹³

बुद्धकालीन समयमा ३० जना भिक्षुहरू एक गाउँतर्फ वर्षावास बस्नको लागि गइरहनु भएका थिए । उक्त गाउँमा मातिका माता नाम गरेकी एक श्रद्धावान् उपासिकाले उहाँ भन्तेहरूलाई भेटिन् र सोधिन्-“भन्तेहरू ! कहाँ जान लाग्नु भएको ?” भिक्षुहरू-“वर्षावास बस्नका लागि अनुकूल स्थानको खोजीमा आएका हौ ।”

उपासिका-“त्यसो भए म यहाँ नजिकको जङ्गलमा तपाईंहरूको लागि कुटी बनाइलिनेछु । तपाईंहरू त्यहाँ वर्षावास बस्नुहोला । त्यहाँ नजिकको गाउँमा भिक्षाटन जान मिल्नेछ । भन्तेहरू त्यहाँ वर्षावास बस्नुभयो भने तीन महिनासम्म मैले अखण्ड रूपले पञ्चशील पालन गर्नेछु ।”

यसरी मातिकामाता उपासिकाले नजिकको जङ्गलमा भन्तेहरूको लागि कुटी बनाइदिनुभयो । भिक्षुहरूले भगवान् बुद्धले सिकाउनुभएको अशुभ भावना (आफ्नो शरीरमा रहेका केश, रौं, नङ्ग, दातँ, छाला आदि गरी ३२ प्रकारका पदार्थहरूलाई) भित्रि मनले सम्झने गर्न थाल्नुभयो । आफ्नो शरीर भरिका अशुभ तत्वहरू पनि अनित्य र नश्वर भएर गइरहेको यथार्थतालाई भित्रि मनले हेर्दै जानुभयो ।

मातिका माता उपासिकाले पनि भन्तेहरूको तर्फबाट अशुभ भावना गर्ने विधि सिकेर यसलाई अभ्यास गर्न थालिन् । भित्रि मन देखि नै प्रयासरत रहेकी मातिका माताले केहि हप्ता भित्रमा नै श्रोतापन्न, सकृदागामी, ज्ञान लाभ गर्न सफल भईन । त्यतिमात्र होइन उनीले परचित्त ज्ञान (अरुको मनको कुरा थाहा पाउन सक्ने ज्ञान) समेत प्राप्त गरिन् । परचित्त ज्ञान प्राप्त गरेकी उपासिकाले सोचिन्-

¹³ वर्षावासको उपलब्धि (सम्पादकीय), धर्मकीर्ति, वर्ष ३१, अंक ७, (वि.सं.२०७०), पृ. २

“मैले भन्तेहरुबाट यसरी आध्यात्मिक ज्ञान प्राप्त गर्ने विधि सिकेर अभ्यास गर्दै जाँदा धेरै ज्ञान प्राप्त गर्न सफल भएँ । मैले त यसरी ज्ञान प्राप्त गरेँ भने भन्तेहरुले त अझ मैले भन्दा बढी ज्ञान प्राप्त गर्न सफल हुनु भएको होला ।”

यति सोची उनीले आफूले प्राप्त गरेको परचित्त ज्ञानको माध्यमले भन्तेहरुको मनको ज्ञानलाई विचार गरेर हेर्न थालिन् । उनीले थाहा पाइन्-

“भन्तेहरुले त आध्यात्मिक ज्ञान केहि पनि प्राप्त गर्न सक्नुभएको रहेनछ ।”

यसको कारण के होला ? कारणलाई नियालेर हेर्दा उनीले थाहा पाइन्-

भन्तेहरु रहनभएको कुटिमा पानी चुहिँदो रहेछ । उहाँहरुको खाना पनि गतिलो रहेनछ । शरीरले चाहे अनुसारको खानाका मात्रा पुग्न सकिएको भने पनि मगजको चिन्तन शक्तिमा कमी भएपछि यथा समयमा ज्ञान प्राप्त गर्न नसक्नु स्वभाविक नै थियो ।

भन्तेहरुले ज्ञान प्राप्त गर्न नसक्नुको प्रमुख कारण थाहा पाएकी मातिका माताले भन्तेहरु बस्नुभएको कुटिमा मर्मत सम्भार गरिदिइन् । अनि भन्तेहरुलाई आफ्नो घरमा निमन्त्रणा गरी उचित आहार दान गर्दै भनिन्-

“भन्ते तपाईंहरुलाई जुन स्वाद मन पर्ने हो, त्यो स्वादको खाना छानी आहार सेवन गर्नुहोस् ।”

यति भनी उनीले नुनीलो, पीरो, गुलियो, र अमिलो आदी गरी विभिन्न स्वादका परिकारहरु बनाई भोजन दान दिने गर्न थालिन् । भन्तेहरुले आफुलाई मन पर्ने स्वाद अनुसारको उचित आहार उचित मात्रामा सेवन गर्न पाउनुभयो र उचित प्रबन्ध सहितको वास स्थानमा ध्यान भावना गर्न पाउनु भएकोले केहि दिनमा नै भन्तेहरुले स्रोतापत्ति सम्मको ज्ञान प्राप्त गर्न सफल हुनुभयो । यसरी उपासिकाले भन्तेहरुको तर्फबाट ज्ञान प्राप्त गरी भाग्यमानी बन्न सफल भइन् भने भन्तेहरुले पनि मातिका माता उपासिकाको उचित सहयोग प्राप्त गरी स्रोतापत्ति सम्मको ज्ञान प्राप्त गर्न सफल हुनुभयो ।

यस बुद्धकालिन घटनामा भन्तेहरुको समूह र उपासिकाले वर्षावासको उचित फाइदा प्राप्त गर्न सके जस्तै चाट्यौं भने हामीले वर्षावासको महत्वलाई बुझी बुद्ध शिक्षाको

अभ्यास गरी अमूल्य फाइदा लिन सक्नेछौं । त्यसैले भगवान् बुद्धले भन्नु भएको छ-बुद्ध शिक्षालाई चिरस्थायी गर्नको लागि भिक्षु, भिक्षुणी, उपासक र उपासिकाहरु समेत गरी चारवटा समूहको पारस्परिक सहयोग अत्यन्त आवश्यक छ ।¹⁴

वर्षावासको महत्व बुँदागतरुपमा यसरी बुझ्न सकिन्छ ।¹⁵

- क) आफूभन्दा ज्येष्ठ भिक्षुहरूबाट, आचार्य गुरुहरूबाट नजानेको नबुझेको वा शंका लागेका धेरै कुराहरू जान्ने अवसर प्राप्त हुन्छ ।
- ख) भिक्षुहरू एकै ठाउँमा बसेर परस्पर धर्मको छलफल गर्न पाउँदछ ।
- ग) ती महिनासम्म धर्मलाई राम्ररी अभ्यास गर्न सकिन्छ ।
- घ) निर्वाणमुखी विपश्यना ध्यान भावना अभिवृद्धि गर्दै लान सकिन्छ ।
- ङ.) पृथकजन अज्ञानी भिक्षुहरूले धर्मलाई साक्षात्कार गरेर मार्गफल (श्रोतापत्ति, सकृदागामी, अनागामी र अर्हत) प्राप्त गर्ने मौका प्राप्त हुन्छ ।
- च) वर्षात्काल तीन महिनासम्म एकै ठाउँमा रहने बस्न गर्दा भिक्षु संघसंग सतसंगत् गर्न पाउँछ । परस्पर आत्मियता बढाउन सकिन्छ ।
- छ) भिक्षु संघको सामिप्यतामा अत्यधिक ज्ञान गुणका कुरा जान्न बुझ्न पाउँदछ ।
- ज) वर्षौं वर्षसम्म भिक्षुहरू एकलै गाउँ शहरमा चारिका गरिरहँदा स्वेच्छाचारी हुने सम्भावना हुन्थ्यो, वर्षावास तीन महिना विनयपूर्वक एकै ठाउँमा बस्नाले त्यो सम्भावना निर्मूल हुने हुन्छ ।

२.५. वर्षावास अधिष्ठान गर्ने वाक्य

वर्षावासको समयमा उपासकउपासिकाहरुले उपसम्पन्न भिक्षुहरुलाई विहारमा वर्षावासको लागि आमन्त्रण गर्दछन् र भिक्षुहरुपनि अनुकूल वातावरण भएको विहारमा वर्षावास बस्छन् । वर्षावास अधिष्ठान गर्दा भिक्षुहरु आफूहरुमात्र अधिष्ठान नगरी विहारमा रहेका श्रामणेर, अनागारिका, उपासक उपासिकाहरुलाई पनि संगै सामेल गराउँछन् । भिक्षु, श्रामणेरहरुहरु हातमा फूललाई जेष्ठक्रमदेखि नै पालि भाषामा **æOdl:d+ ljxf/ Od+ t] df;+ j;+ pk]ld .Æ** अर्थात **æof] ljxf/df of] tLg dlxgf jif{jf; a:%' .Æ eGg]** वाक्य ३ पटक उच्चारण गरी वर्षावास अधिष्ठान गर्दछन् । **jiff{jf; अधिष्ठान गर्नुपूर्व आफू वर्षावास**

¹⁴ धर्मकीर्ति, पूर्ववत (पा.टी.८) पृ. ३

¹⁵ भिक्षु संघरक्षित, वर्षावासको महत्व, (स्वयम्भू: आनन्दभूमि वर्ष ३१, अंक ४, वि.सं.२०६० श्रावण पूर्णिमामा), पृ २६

बस्ने विहार, आरामको पूर्व, पश्चिम, उत्तर र दक्षिण यी चार दिशाका सीमाना छुट्याई यो चारकिल्लाभित्रको सीमा भित्र रही वर्षावास बस्छु भनी मनमा लिनुपर्छ । वर्षावास अधिष्ठान गर्ने कार्यक्रममा सर्वप्रथम पञ्चशील प्रार्थना गरी बुद्ध, धर्म र संघका गुण स्मरण गरी बुद्धपूजा गर्ने गरिन्छ । वर्षावास अधिष्ठानको लागि आमन्त्रण गरेका उपासकउपासिकाहरुले पनि यो तीन महिना यो यो कुशल कर्म गर्छु भनी पुण्यकार्य गर्ने अधिष्ठान लिइ कुशलकर्ममा अघि सरिरहेका हुन्छन् ।

अध्याय तीन

सत्ताहकरणको नियम

३.१. के हो सत्ताहकरण ?

वर्षावास बस्दा तीन महिनासम्म यताउती कहिं नगई अटूट रूपमा एकै ठाउँमा बस्नुपर्छ भन्ने कट्टरपनाको नियम छैन । यदाकदा अत्यन्त जरूरी काम परेमा बाहिर बास बस्न गएपनि हुने आज्ञा दिइएको पाइन्छ । तर बाहिर गएतापनि सातदिन भित्रमा फर्किने हिसाबले जानुहुन्छ, जसलाई “सत्ताहकरण” भनिन्छ ।¹⁶

३.२. कस्तो अवस्थामा सत्ताहकरण गरेर जानु हुन्छ ?

निम्न उल्लेखित शर्त (अभू विना सन्देश भएपनि) हरूका आधारमा सत्ताहकरण गरी बाहिर बास बस्न जानुहुन्छ । ती क्रमशः¹⁷

- (१) आफ्नो धर्म-मित्र (भिक्षु, भिक्षुणी वा श्रामणेहरु) तथा आमा-बाबुहरुलाई विसन्चो भएमा हेरविचारार्थ बाहिर गएपनि हुन्छ ।
- (२) आफ्ना धर्म-मित्रहरु मैथुन (यौन) असन्तोष/अतृप्तिका कारणले चीवर परित्याग गर्ने इच्छा गरिरहेको भिक्षुले थाहापाएको खण्डमा, त्यो भिक्षुले सम्बन्धित भिक्षुलाई बताउन (समाधानार्थ) गएपनि हुन्छ ।
- (३) संघको लागि गरिनुपर्ने कर्तव्य पनि हुन्छन् । जस्तो कि वर्षावासको समयमा विहार बिग्रेमा विहार पुनःनिर्माणार्थ भिक्षुले भौतिक सरसमान खोज्न गएपनि हुन्छ ।
- (४) दायक (उपासकोपासिका) हरूले शुभकार्य (कुशल) वृद्धि गर्ने मनसाय राखी भिक्षुलाई निमन्त्रणा गर्नु भन्ने उनीहरुमा भएको श्रद्धा-विश्वासको कदरार्थ टेवा दिन बाहिर गएपनि हुन्छ ।

यसरी माथी उल्लेख भए अनुसार त्यस्तो अवस्थामा सत्ताहकरण गरी वर्षावास बसेको स्थानबाट अन्यत्र सातदिन भित्रमा फर्किने हिसाबले जानुहुने रहेछ । परन्तु यसो

¹⁶ भिक्षु कोण्डन्य, बुद्ध र शान्ति पाठ, (ललितपुर: मोतिलाल शिल्पकार, वि.सं. २०६७), पृ १०४

¹⁷ पूर्वोक्त

भएतापनि यदि वर्षावास बस्ने स्थानमा कुनै प्रकारको विध्नबाधा वा डरलाग्दा घटना घटेमा त्यहाँ नबसी यद्यपि आपत्ति (दोष) लागेमा पनि वर्षावास अपूर्ण गरी वर्षावास त्यागे पनि हुँदोरहेछ । जुन अवस्थाहरू निम्न प्रकारका छन् -

- (१) भिक्षुहरूलाई डरलाग्दा-घातक जनावर, डाका (चोर) तथा भूत-प्रेतहरूबाट भए त्रास वा विध्न बाधा भएमा ।¹⁸
- (२) बस्ने ठाउँमा आगो लागेमा वा पानी (खोला) ले बगाएर लगेमा ।
- (३) माथि (नं.१) उल्लेख भए बमोजिम भिक्षाटन जाने घरमा (गोचरगाम) भय-त्राश उत्पन्न भए भिक्षुहरूलाई भिक्षा माग्न जान कठिन हुन्छ । यसरी दायकहरू बसाई सराई गरी गएमा उनीहरूसँगै भिक्षु पनि अन्यत्र गए हुन्छ ।
- (४) भिक्षुलाई आवश्यक अनुसार खाना, औषधी प्राप्त नभएमा अथवा आफूलाई आवश्यक अनुसार टेवा दिनेहरू नभएमा-यस्तो अवस्थामा भिक्षुले आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति हुन्छ । (स्वयं बुद्ध आफ्ना शिष्य भिक्षुहरूका साथ वेरन्जा भन्ने ठाउँमा वर्षावासको लागि पाल्नु हुँदा त्यहाँ चामलको भाउ अति महंगो परिरहेकोले भिक्षुसंघ भोकै हुनु परेको थियो । तर यसो हुँदा पनि भगवान् बुद्धले त्यो ठाउँ छोड्नु भएन । विकल्पमा अन्य आहार सेवन गरेर भएपनि वहाँले वर्षावास कटाउनु भयो ।
- (५) कोही स्त्री भिक्षुलाई फाँसाउन (आकर्षित) आएमा वा त्यहाँ आफ्ना नाताकुटुम्ब र इष्टमित्रहरू आई अनेक प्रकारका चीजवस्तुको लोभ देखाई तगारो (बाधा-अड्चन) हाल्न आएमा भिक्षुको मन स्वभावतः परिवर्तन भई ब्रम्हचर्या जीवनलाई खतरा उत्पन्न हुनेछ । यसरी खतराजन्य छ भन्ने विचार आएमा त्यो ठाउँ त्याग्न सकिन्छ । साथै त्यहाँ बिना हकदारको सम्पत्ति देखेमा (पाउनु) त्यो ठाउँ-छोड्न सकिन्छ, ताकि अनावश्यक दोषारोपण नआओस् ।
- (६) अन्य विहार/आरामका संघ टुक्रिन लागेमा वा टुक्रिएमा (संघभेद) वर्षावास बसेको भिक्षु मेलमिलापको वातावरण (पुनर्मिलन) श्रृजन गर्न गएपनि हुन्छ ।

माथि उल्लेख भएका स्थिति उत्पन्न भएर पनि यदि सात दिन भित्र फर्किन सकेमा सत्ताहकरणीय गरी वर्षावास सम्पन्न गर्न सकिन्छ ।

¹⁸ भिक्षु कोण्डन्य, पूर्वोक्त (पा.टी.नं १५) पृ १०६

३.३ बुद्धद्वारा सत्ताहकरणको अनुमति

भगवान् बुद्ध राजगृहमा मन लागेजति बस्नु भई त्यसपछि अनाथपिण्डक महाजनले बनाइदिएको जेतवनमा वास गरिरहनु भएको समय थियो । त्यस समयमा कोसल जनपदमा उदेन उपासकले संघलाई उद्देश्य गरी विहार निर्माण गर्न लगाउनुभएको थियो । वहाँ उपासक भिक्षुहरूकहाँ दूत पठायो “भन्तेहरू आउनुहोस्, दान गर्नको लागि, धर्म सुन्नको लागि, भिक्षुहरूको दर्शनको लागि ।” वर्षावास बसिरहेका भिक्षुहरूले यसरी भने ..भगवान् भगवान् बुद्धले वर्षावास बसिरहेका भिक्षुहरूलाई पुरिम वर्षावास तीन महिना वा पच्छिम वर्षावास तीन महिना एकै ठाउँमा नबसी चारिकाको लागि अनुमति दिनुभएको छैन । उदेन उपासक भिक्षुहरू जबसम्म वर्षावास बस्नुहुन्छ तबसम्म पर्खनुहोस् । वर्षावास पछि आउनेछन् । यदि जरूरी हतारो नै छ भने त्यहाँकै आवासीय भिक्षुकहाँ गइ विहारमा राख्नुहोस् । उदेन उपासक त्यो कुरा सुनेर अप्रसन्न भयो । कस्तो प्रकारको भिक्षुहरू, मैले दूत पठाएपनि नआउने भन्तेहरू । म भने दायक, विहार निर्माण गर्ने र संघउपस्थाक हुँ । भिक्षुहरूले उदेन उपासकको अप्रसन्नभाव, मन नपरेको भाव प्रकट गरयो । त्यसपछि ती भिक्षुहरूले भगवान् बुद्धसमक्ष प्रार्थना गरे । बुद्धले त्यसैको कारणले धर्म कथा भन्नुभइ भिक्षुहरू हो, सात प्रकारका व्यक्तिले निमन्त्रणा पठाएमा सप्ताहकरण गर्न सकिन्छ निमन्त्रणा नगरिकन होइन । भिक्षु, भिक्षुणी, सिक्खमान, सामणेर, सामणेरी, उपासक र उपासिकाको लागि । सात दिन भित्र फर्केर आउनुपर्छ । यसरी भगवान् बुद्धले सत्ताहकरणको विनय नियम प्रज्ञापन गर्नुभएको थियो ।¹⁹

३.४. सत्ताहकरणको पालि वाक्य

सचे अन्तरायं अभविस्स सत्ताभन्तरे पुन आगमिस्समि । दुतियम्पि ....ततियम्पि... ।
वा अहं इमस्मिं विहारे, इमस्मिं आरामे, इमस्मिं आवासे सत्तदिवस अभन्तरे
पटिनिवत्तिस्सामि । दुतियम्पि ....ततियम्पि .....

(अर्थ : यदि विचमा विघ्नबाधा नभएमा एकहप्ताभित्र फेरी फर्केर आउनेछु ।)²⁰

म यस विहार, आराम, आवासमा एकहप्ताभित्र फर्केर आउनेछु ।

¹⁹ महावग्ग, पूर्ववत् (पा. टि. नं. ९), पृ. १८२

²⁰ भिक्षु बोधिज्ञान, बुद्धपूजा व संघकार्य विधि (तृ. सं), (ललितपुर: हरि महर्जन परिवार, वि.सं. २०६४) पृ १६३

अध्याय चार

विनय नियममा पवारणा

४.१ पवारणाको अर्थ

तीन महिना वर्षावास सकेपछि आश्विन पूर्णिमाको दिन भिक्षुहरू उपोसथ गृहमा भेला भएर वा खोलाको एक ठाउँमा भेला भएर यो वर्षावास बसेको तीन महिनाभरीमा मेरा केही गल्ती भएको देखेमा, सुनेमा र शंका भएमा मप्रति कृपा राखी भन्नुहोस् भनी संघसमक्ष प्रार्थना गर्दछु । केही भूल भए त्यसलाई चाहिने सुधार गरूँला, सम्हालूँला भनी आफ्नो दोष सुधार गर्नको लागि आह्वान गर्नेलाई पवारणा भनिन्छ । पवारणा गर्दा पालि वाक्य पनि पढिन्छ । पवारणा भनेको वर्षावास समाप्त अर्थ होइन, भूल भएमा क्षमा माग्नेमात्र यसको अर्थ हो ।²¹

पवारणाको नियम प्रज्ञप्त गर्नुभएको कारण²²

यो पवारणा गर्ने नियम किन भएको भन्ने कुरा पनि बुझिराख्नु जरूरी छ जसरी कि वर्षावास बस्नको लागि पनि कारण छ, केही फाइदा देखेर नियम बनाउनुभयो, त्यसरी नै भगवान् बुद्धले पवारणा गरी आ-आफूमा क्षमा याचना गर्ने नियम बनाउनुभयो ।

गौतम बुद्ध एकपल्लु श्रावस्तीको जेतवन विहारमा बसिराख्नुभएको थियो । त्यसबेला भिक्षुहरूको एउटा समूह कोशल जनपदको एउटा आवासमा वर्षावास बसे । वर्षावास बस्नुअघि सबै भेला भएर कुरा भयो -हामी सबै मिलेर सुखपूर्वकले वादविवाद नगरी बस्न के गर्नुपर्ला ? छलफल गरि सकेपछि तिनीहरू सबैले एउटै रायमा निर्णय गरे - हामीलाई जेसुकै भएमा पनि, कुनै तवरले नबोल्ने भिक्षाटनबाट जो चाहि फर्किनेछ, उसले बढारेर आसन बिछ्याउने, पानी राख्ने, सबैभन्दा पछाडि आउनेले भाँडाकुँडा सफा गरेर सुकुल आदि उठाई बढारेर ठाउँमा राख्ने, केही भन्ने परे लाटाभाषामा कुरा गर्ने । यसो गर्दा हाम्रो मित्रताको रक्षा हुनेछ । नियम पनि पालन हुनेछ । अनावश्यक गफ पनि हुनेछैन ।

²¹ कोण्डन्य, पूर्वोक्त, (पा.टी.नं १५), पृ ११०

²² भिक्षु अश्वघोष, **भिक्षु जीवन**, (काठमाडौं: धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, वि.सं. २०४१), पृष्ठ ३६

वर्षावास सकेर भिक्षुहरूको भगवान् बुद्धको दर्शन गर्न जाने चलन थियो । वर्षावास बस्ने भिक्षुहरू पनि केही बिघ्नबाधा बिना नै वर्षावास बसेर उहाँ तथागत बुद्धको दर्शन गर्न गए । भगवान्लाई वन्दना गरी एकछेउमा बसे । तत्पश्चात् उनीहरूलाई बुद्धले सोध्नुभयो- “तिमीहरू सन्चै छौ ? तिमीहरूलाई केही दुःख त भएन ? खानपिनको व्यवस्था त राम्ररी भयो होइन ? तिमीहरू मिलेर बसेका छौ होइन ?”

बुद्धको सोधाइमा ती भिक्षुहरूले जवाफ दिए-“हामीहरू आनन्दले बस्न र विवाद नपर्ने गरी मिलेर बस्न एउटा उपाय गरेका थियौ । वर्षावासको अन्तरालमा आपसमा कुरा नगरी बस्यौ । त्यसैले हामीले भगडा गर्नुपरेन । केही कुनै पनि कष्ट विना नै आनन्दले वर्षावास बितायौ ।”

त्यो कुरा सुनेर भगवान् बुद्धले भन्नुभयो-“हे भिक्षुहरू ! तिमीहरू त महामुर्ख रहेछौ । केही सुख नहुने गरी अप्ठ्यारो किसिमले बसेर पनि आनन्दले बसेको भन्छौ नबोली लाटा भएर बस्ने सही धर्म होइन, तीर्थकर अबौद्धहरूको धर्म हो । अबौद्ध प्रकारको धर्म मात्र तिमीहरूले पालन गरिआयौ । तिमीहरूको चर्यालाई समर्थन गर्दिन । आवश्यक कुरा पनि नगरी बस्ने कहाँको शील, कहाँको धर्म हो ? लाटा भएर बस्नु धर्म होइन । मैले त आर्यमौन बस्नलाई भनेको छु । अनावश्यक कुरा गरेर नबस्ने पो भनेको छु । कुरा नै नगरी बस्ने अबौद्धहरूको अतिमार्गी धर्म हो ।”

तब बुद्धले ती भिक्षुहरूको चर्यालाई निन्दा गरी कोही पनि भिक्षु नबोली लाटा भएर नबस्ने नियम बनाउनुभयो । यसर्थ, भिक्षुहरूले विराएको कुरामा आपसमा क्षमा माग्नुपर्छ, भनी पवारणा गर्ने नियमको प्रज्ञप्त गर्नुभयो ।

पवारणा गर्दा वर्षावासको जेष्ठताक्रमअनुसार भिक्षुहरूले चीवर एकाँश गरी पालि वाक्य तीनपल्ट भन्ने गरिन्छ ।²³

“संघं भन्ते ! पवारेमि, दिडेन वा सुतेन वा, परिसंकाय वा वदन्तु मं आयस्मन्तो अनुकम्पं उपादाय पस्सन्तो पटिकरिस्सामि” (अर्थ भन्ते संघ, देखेको, सुनेको र शंका लागेको छ भने अनुकम्पा राखेर मलाई भन्नको लागि आह्वान गर्दछु । सुधार गर्नुपर्ने छ भने म सुधार गर्छु ।) भनेर तीन पल्ट पवारणा गर्ने कुराको व्याख्या गर्नुभयो ।

²³ भिक्षु अश्वघोष, पूर्वोक्त (पा.टी.नं २१), पृष्ठ ३६

अध्याय पाँच

कथिन चीवर दानको इतिहास

५.१. चीवरको परिभाषा र प्रकार

प्रव्रजित भिक्षु, श्रामणेर, भिक्षुणीहरूले लगाउने लुगालाई चीवर भनिन्छ । चीवरको रूपमा सामान्य रूपमा बाहिर लगाउने उत्तरासंग, डब्वल, बाक्लो चीवरलाई संघाटी र लुंगी जस्तो भित्र लगाउने चीवरलाई अन्तरवासक भनिन्छ । सिद्धार्थ कुमार दरबार त्याग गरी प्रव्रजित भएको समयमा घटिकार ब्रह्माले दिएको चीवर सहितको अष्टपरिष्कार धारण गर्नुभएको कुरा बौद्ध साहित्यमा उल्लेख छ । बुद्धको पालामा चीवर अहिलेको जस्तो सरल रूपमा उपलब्ध नभएको हुनाले शमसानमा फालिराखेको कपडा आदि जम्मा गरेर पनि चीवर तयार गर्थे । त्यस्ता चीवरलाई पांशुकूलिक चीवर भनिने गर्थे । बुद्धले लगाइराख्नु भएको पांशुकूलिक चीवर महाकश्यप महास्थविरले साठी लगाउनुहुँदा भूकम्प समेत भएको वर्णन पाइन्छ । कोही कोही भिक्षुहरू वस्तुहरूको कारणले उत्पन्न हुन सक्ने क्लेशलाई कम गर्न, नाश गर्न तथा हटाउनको लागि भनी पांशुकूलिक चीवर धारण गर्ने, त्रिचीवर (तीन वटा चीवर मात्र) धारण गर्ने गर्दछन् । जुन अभ्यास त्यति सजिलो छैन । र पछि आउने भिक्षुहरूलाई विनय नियमको कारणले सजिलो होस् भन्ने करुणा चित्त राख्नु भई कथिन चीवर दान लिने विनय नियम बनाउनुभएको थियो ।

५.२ भद्रवर्गीय ३० भिक्षुहरूको घटना^{२४}

एक समय भगवान बुद्धले बुद्धत्व प्राप्त गरिकन पञ्चभद्रवर्गीयहरूलाई प्रथम उपदेश दिने क्रममा धर्मचक्र प्रवर्तन सूत्र देशना गरिसकेपछि त्यही ऋषिपतन मृगदावनमा ३ महिनासम्म वर्षावास बस्नु भएको थियो । ३ महिनाको वर्षावास सिध्याएर उहाँ धर्मप्रचारार्थ गर्नुहुँदै उरूबेल वनतिर लाग्नु बाटोमा पर्ने एउटा कपासको वनमा ध्यान गर्दै हुनुहुन्थ्यो । त्यही अवस्थामा तीस भद्रवर्गीय नाम गरेका राजकुमारहरू वन भोजको रूपमा रमभ्रम गर्न वनतिर गएका थिए । त्यसबेला उनीहरूल आ-आफ्ना जना श्रीमतीहरू पनि साथमा लगेका थिए । तर एकजना राजकुमारको श्रीमती थिएन र एउटी बाहिरकी महिलालाई लगेको थियो

^{२४} भिक्षु ज्ञानपूर्णक (ने.भा.अनु), ऊ अरिय (ले.वर्मी), कथिनरस, काठमाडौं: मखनलाल श्रेष्ठ परिवार, वि.सं. २०७२, पृ ३

। त्यही जंगलमा रमभ्रम गरिरहेको अवस्थामा उक्त महिलाले राजकुमारहरूको आभूषणहरू लिएर बेपत्ता भइन् । त्यसरी आ-आफ्नो आभूषण हराएकोले त्यसको खोजीमा यताउता भौतारिरहेका थिए ती राजकुमारहरू । त्यसबेला उनीहरूले भगवान् बुद्धलाई देखे । त्यसपछि भगवान् बुद्धकहाँ गई यसरी सोधे -“भन्ते ! यहाँबाट कोही केटी गएकी देख्नुभएको छ कि ?”

“किन तिमीहरूले ती केटीलाई खोजीराखेको नि ?”

“भन्ते ! हामीहरूको गर-गहनारू चोरेर लगेकोले ।”

त्यो बेलामा भगवान् बुद्धले उनीहरूको संस्कार हेर्नुभयो र उहाँले थाहा पाउनु भयो की ३० जना राजकुमारहरूमा राम्रा संस्कार प्रयाप्त मात्रामा छ । अनि भगवान् बुद्धले भन्नुभयो - “हे राजकुमारहरू हो ! तिमीहरूले ती केटीलाई खोज्नु भन्दा आफूले आफूलाई खोज्नु राम्रो हुँदैन र । हो हो आफूले आफूलाई खोज्नु नै राम्रो हुन्छ भन्ते भनी उपदेश सुन्न बसे । भगवान् बुद्धको उपदेश सुनिसकेपछि उनीहरूले चतुआर्यसत्यलाई यथार्थ ज्ञानद्वारा बुझिलिंदा श्रोतापत्ति, सकृदागामी, अनागामी मार्गफलमा आ-आफ्ना संस्कार अनुसार प्रतिस्थित भए । त्यसरी उनीहरू श्रोतापत्ति मार्गफलादिमा प्रतिस्थित भएपछि भगवान् बुद्धले दुई शब्दमा “एथ भिक्षु” भनेर आउ भिक्षुहरू भन्दाखेरी उनीहरू भिक्षु भए । यसरी भिक्षु भइसकेपछि उनीहरूले बुद्धशासनमा ठूलो महत्व रहेको धर्माचरणतिर ध्यान पुऱ्याउन थाले, जसलाई धृताङ्ग भनिन्छ । त्यस ब्रतलाई पालन गर्दै त्यहि जंगलमा श्रमण धर्म गर्दै बिताउन लागेका थिए । त्यतिबेला उनीहरूमा भगवान् बुद्ध दर्शन गर्ने ठूलो इच्छा जाग्यो । साथै भगवान् बुद्धसँग वर्षावास बस्ने चाहना पनि प्रबल भएर आए र उनीहरूले आफ्ना यात्रा प्रारम्भ गरे । त्यसबेला भगवान् बुद्ध जेतवन विहारमा बसिराख्नुभएको थियो । तर बाटो एकदम लामो थियो । समयमै उनीहरू श्रावस्ती पुग्न सकेनन् । त्यसैले साकेत भन्ने ठाउँमा वर्षावास बसेका थिए । ३ महिने वर्षावासपछि उहाँहरू त्यहाँबाट जेतवनतर्फ प्रस्थान गरे । तर वर्षाको मौसम अन्त नभएकोले उहाँहरू वर्षाले निशुक्क हुनुपऱ्यो । हिलो माटोमा यात्रा गनुपरेको थियो । यसरी दुःख, कष्ट गर्दा गर्दै श्रावस्तीको जेतवन विहारमा पुग्न भई भगवान् बुद्धको दर्शनको लागि जानुभयो ।

त्यसरी हिलोमाटो लागेको बाटो त्यसमा पनि त्रिचीवर धारण गरिराख्नुभएको हुनाले ठूलो कष्टकासाथ भगवान् बुद्ध समक्ष उनीहरू आइपुगे । भगवान् बुद्धले वर्षावासको अन्तमा भिक्षुहरूलाई कथिन अष्टरण गर्नको निमित्त वहाँले नियम बनाइदिनु भयो । त्यसरी

भिक्षुहरूलाई दुःखबाट मुक्त गरिदिनु भई आफू बुद्ध भएर चौथो वर्षावासको बेला ती तीसजना भिक्षुहरूको दुःखद घटनालाई कारण बनाइ आजसम्म पनि त्यहि अनुपातमा कथिन चीवर दान कार्यक्रम चल्दै आइरहेको छ । यसरी भगवान बुद्धले दिनु भएको अनुमति हामीले बनाई भगवान् बुद्धले कथिन चीवर दान गर्ने र कथिन अष्टरण गर्ने परम्परा बसाल्नु भएको थियो जुन आजसम्म पनि मान्न पाइराखेका छौं ।²⁵

५.३ कथिन दानको ५ प्रकारका प्रतिफलहरू (भिक्षु तथा दाताहरूले प्राप्त गर्ने)²⁶

आनिशंस	भिक्षुहरूले पाउने कथिन आनिशंस	कथिन दाताहरूले पाउने आनिशंस
(१) अनामन्तचार	(क) अधिपछिको नियम अनुसार कुनै दाताकहाँ जानु छ भने श्रामणेर तथा भिक्षुहरूलाई सोधेर वा भनेर जानुपर्छ । तर कथिन आनिशंस प्राप्त भइसकेको छ भने त्यो बन्धनबाट मुक्त हुन्छ । (ख) पहिलो जुन दाताले भोजनको निमित्त जुन निमन्त्रणा गरेको छ त्यो बेला पहिले कै दाताकहाँ भोजन जानुपर्छ । तर कथिन चीवर आनिशंस पाएको बेलादेखि दोस्रो दाताकहाँ पनि भोजन जान सकिन्छ ।	(ग) कथिन पुण्य गरि रहेका दाताहरू स्वतन्त्रतापूर्वक जहाँ जान चाह्यो त्यहिं जानसक्छन् ।
(३) गणभोजन	(क) अन्य समयमा भिक्षुहरूलाई प्रतिफल पर्ने गरि निम्तो दिइयो भने भोजन गर्नुहुँदैन । तर कथिन चीवर कार्यक्रम गरि सकेको भिक्षुहरूले त्यसरी अगौरवपूर्वक निम्तो दिएमा भोजन ग्रहण गर्नु हुन्छ ।	दाताहरूले पनि आफूले खान चाहेको जति पनि खानेकुरा खाए पनि कुनै बिध्न, बाधा, अन्तराय भोग्नु पर्दैन ।

²⁵ भिक्षु ज्ञानपूर्णक, पूर्वोक्त (पा.टी.नं २३), पृ ४

²⁶ भिक्षु ज्ञानपूर्णक, पूर्वोक्त (पा.टी.नं २३), पृ २६

<p>(४) याव दत्त चीवर</p>	<p>(क) भिक्षुहरूलाई दाताहरूले श्रद्धा अनुसारर दान गरेको जुन चिवर छ, त्यो चिवर १० दिनपछि त्यहाँ राख्नु हुँदैन, तर कथिन आनिशंस पाएको भिक्षुले जतिसुकै चिवर पनि १० दिन भन्दा धेरै दिनसम्म पनि राख्न सकिन्छ ।</p>	<p>गृहस्थीहरूले जे जति पनि गर-गहनाहरू अमूल्य रत्नहरू सुरक्षित भईराख्दछ ।</p>
<p>५) यो च तत्त चीवरूप्याद -</p>	<p>भिक्षुहरूले कथिन आनिशंस भएको विहारमा जतिसुकै चिवर दान छ, त्यो आफूमा राख्न सक्ने योग्यता हुन्छ । यदि आगन्तुक भिक्षुहरू भएमा पनि तिनीहरूलाई पाउँदैन ।</p>	<p>गृहस्थीहरूमा पनि आफ्नो मनमा लागेको चिजवस्तुहरू आफ्नो अधिनमा राख्न चाहने सम्पत्तिहरू अरूले कुनै रूपमा प्राप्त गर्न सक्दैनन् ।</p>

यदि कुनै विहारमा भिक्षुहरू वर्षावास बस्नु भएता पनि यदि त्यो विहारमा कथिन चीवर दान गरेन भने उनीहरूले आश्विन पूर्णिमा पछि प्रतिपदादेखि कार्तिक पूर्णिमासम्म मात्र आनिशंस पाउँदछ । यदि त्यस विहारका उपासक-उपासिकाहरूले कथिन दानको व्यवस्था गरे भने फागुन पूर्णिमासम्म पाँच महिनासम्म आनिशंस पाएको हुन्छ ।

५.४ कथिन चीवर दानको विशेषता^{२७}

- १) कथिन चिवर दान भगवान् बुद्ध आफैले नियम बनाएर चलाउनु भएको दान हो ।
- २) कथिन चिवर दान भनेको एउटा विहारमा वर्षको एकचोटि मात्र गर्न पाउँदछ ।
- ३) त्यो आश्विन कृष्ण प्रतिपदादेखि कार्तिक पूर्णिमासम्म १ महिना समय भित्रमा नै सिध्याउनुपर्छ ।
- ४) कथिन चीवर दानको संघकार्य एकैदिन भित्रमै सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- ५) यो कथिन चिवर दान गर्नु भनेको दाताहरूलाई कथिन चिवर दान गर्नुपथ्यो भनेर दाताहरूलाई बाध्यता पार्नुहुँदैन, प्रेरणा दिनुहुँदैन । दाताहरूको श्रद्धा बमोजिम दान गर्नुपर्दछ ।

^{२७} भिक्षु संघरक्षित, *बुद्धधर्ममा वर्षावास र कथिन चीवरदान*, (काठमाडौं: सत्यसन्देश प्रचारक प्रकाशन, वि.सं.२०६४), पृ

- ६) संघहरूको कुनै असुविधाको कारणले अथवा दाताहरूको विविध प्रकारको काम भएको कारणले त्यो समय पर सार्न चाहेता पनि त्यस अवधिलाई परसार्नु हुँदैन ।
- ७) कतिन समयलाई सरकारले, भिक्षुसंघले समेत हेरफेर गर्नु हुँदैन ।

अध्याय छ

कथिन शब्दको अर्थ

कथिन चीवर दानलाई विभिन्न व्यक्तिले विभिन्न किसिमले अर्थ लगाउने गरिन्छ । कथिन शब्दको अर्थबारे कथिनरस पुस्तकमा आइराखेको अनुसार यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । जुन अर्थहरूले कथिन सम्बन्धी विभिन्न अर्थले बुझ्न मौका मिल्छ ।²⁸

६.१. रूढि कथिन

(कथिन भन्ने परमार्थ अनुसार छैन । वर्षावास पूरा भएका भिक्षु, पाँच जनाभन्दा कम नभएको संघ, चीवर समय, धार्मिकपूर्वक उत्पन्न भएको चीवर- इत्यादि नामरूपहरूको समूह भन्नुपर्ने समूह प्रज्ञप्ति मात्र हो । । दृढ स्थिर भन्ने अर्थ दिन्छ । पाँच आनिशंसहरूलाई भित्र राख्न सकिने सामर्थ्य भएको कारणले दृढ र स्थिर छ भन्ने मतलब हो । अर्को किसिमले राम्ररी ग्रहण गर्ने संगणहन अर्थ छ । पाँच आनिशंसहरूलाई कहिं नजाने किसिमले तानिराख्न जान्छ भन्ने अर्थ हो । अर्को किसिमले रूढिशुद्ध नाम भइराखेको अनिष्फन्नपाटिपदिक पद हो । विग्रह गर्नुहुँदैन भन्ने मतलब हो ।)

६.२. कथिन विग्रह (५ प्रकारले)

- १) विग्रह चिन्तन गर्न इच्छा भएकोले कठ-धातु, किच्छ जीवने इन प्रत्यय । कठतीति कथिनो = क्लिष्टपूर्वक अथवा गाह्रो हुने गरी आयु लामो हुनसक्ने (धेरै समयसम्म जीवित हुनसक्ने) रूख उपलब्ध हुने हो ।
- २) कथिनस्स अयं कथिनो = रूखको सम्पत्ति भइरहेको दृढता उपलब्ध छ ।
- ३) कथिनो एतस्स अत्थीति कथिनो = दृढ, स्थिर बलियो भएको कथिन उपलब्ध छ ।
- ४) अर्को अर्थमा कथ संगहने, इन प्रत्यय । कठतीति कथिनं = राम्रोसंग आनिशंस ग्रहण गर्न योग्य कथिन उपलब्ध छ ।
- ५) अर्को अर्थमा कथ सिलाघायं, इन प्रत्यय । कथियतेति कथिनं = भगवान बुद्धले प्रशंसा गरिराख्नु भएको कथिन उपलब्ध छ ।

²⁸ भिक्षु ज्ञानपूर्णक, पूर्वोक्त (पा.टी.नं २३), पृ ७३

६.३. खन्धक कथिन (७ प्रकारले)

खन्धकको अभिमति अनुसार धात्वत्थ विग्रह गत्यो भने -

- १) वस्सं वुद्धानं अत्थरितुं अनुञ्जायतेति कथिनं = वर्षावास सिद्धिएका भिक्षुहरूलाई अष्टरण गर्नको निमित्त अनुमति दिन योग्य कारणले कथिन ।
- २) पञ्चानिसंसा कप्पिस्सन्ति एतेनाति कथिनं = पाँच आनिशंस प्राप्त हुनेको विषय भइराखेको कारणले कथिन ।
- ३) कम्मवाचाय अत्थरितब्बन्ति कथिनं = कर्मवाचाद्वारा विछ्याउन योग्य र दिन योग्य भएकोले कथिन ।
- ४) चतुवीसतिया आकारेहि न अत्थरितब्बन्ति कथिनं = चौबीस आकारप्रकारहरूद्वारा विछ्याउन नमिल्ने कारणले कथिन ।
- ५) सत्तरसहि आकारेहि अत्थरितब्बन्ति कथिनं = सत्र वटा आकारप्रकारद्वारा विछ्याउन मिल्ने भएको कारणले कथिन ।
- ६) मातिकाहि उद्धरीयतीति कथिनं = मातिका आठद्वारा अष्टरण गर्न योग्य भएको कारणले कथिन ।
- ७) पलिबोधञ्च अपलिबोधञ्च जनेतीति कथिनं = पलिबोध दुईटा अपलिबोध दुईटालाई उत्पन्न गर्न सक्ने भएको कारणले कथिन ।

६.४. परिवार कथिन (परिवार अभिमत अनुसार २३ प्रकारले कथिन)

- १) द्वीहि न अत्थरितब्बन्ति कथिनं = फुर्सद नभएको, अनुमोदन नगरेको दुईजनाले विछ्याउन नमिल्ने भएकोले कथिन ।
- २) द्वीहि अत्थरितब्बन्ति कथिनं = फुर्सद भएको, अनुमोदन गरेको दुईजनाले विछ्याउन मिल्ने भएकोले कथिन ।
- ३) चतुवीसतिया आकारेहि न अत्थरितब्बन्ति कथिनं, सत्तरसहि आकारेहि अत्थरितब्बन्ति कथिनं, पन्नरस धम्मा जायन्ते एतेनाति कथिनं = आनिशंस पाँच, पलिबोध दुई, मातिका आठ जम्मा पन्ध्रलाई उत्पन्न गर्न सक्ने विछ्याउन सक्ने भएको कारणले कथिन ।

- ४) अधिद्वानतो निधेतीति कथिनं = अधिष्ठान गरेपछि मात्र विछ्याउन हुने भएको कारणले कथिन ।
- ५) मातिका पलिबोधे निधापेतीति कथिनं = मातिका, पलिबोधहरूलाई उत्पन्न गर्न सक्ने, विछ्याउन सक्ने भएकोले कथिन ।
- ६) वची भेदेन संगह्यतीति कथिनं – इमाय संघाटिया कथिनं अत्थरामि = आदि भनी उच्चारण गर्न योग्य शब्द भन्ने धर्म एउटाद्वारा गिन्ति गर्न सक्ने, विछ्याउन सक्ने भएकोले कथिन ।
- ७) संघमूलेन अत्थरितब्बन्ति कथिनं = संघमूल एउटाद्वारा विछ्याउन मिल्ने भएकोले कथिन ।
छहि भूमीहि अत्थरितब्बन्ति कथिनं = खोम, कप्पासिक, कोसेय्य, कम्बल, साण, भंग यस भूमिद्वारा विछ्याउन मिल्ने भएकोले कथिन ।
- ८) आदि पुब्बकरणेन, मज्झे किरियाय, परियोसानं अत्थारेन अत्थरितब्बन्ति कथिनं = धुने आदि पूर्वकरण पहिला, प्रत्युद्धरण अधिष्ठान क्रिया विचमा भएको तथा अन्त्य भएको विछ्याउने भएको कारणले कथिन ।
- ९) अत्थंग समन्नागतेन अत्थरितब्बन्ति कथिनं = जान्नुपर्ने आठवटा अंगले पूर्ण भएमात्र विछ्याउन सकिने भएकोले कथिन ।
- १०) तीहि न अत्थरितब्बन्ति कथिनं = सीमागृहबाट बाहिर बसेको, शब्द उच्चारण नगरेको, अरूलाई जान्नुभन्ने नदिने अनुसार तीन जनाको लागि विछ्याउन सिद्ध नभएको कारणले कथिन ।
- ११) तीहि अत्थरितब्बन्ति कथिनं = सीमा भित्र बसेको, शब्द उच्चारण गरेको, अरूलाई जानकारी दिने अनुसार तीन जनाको लागि विछ्याउन सिद्ध भएकोले कथिन ।
- १२) तीहि विप्पन्नेहि न अत्थरितब्बन्ति कथिनं = प्रतिकूल चीवर, निच्चयसन्निधि, करणसन्निधि भन्ने विपन्न तीनद्वारा विछ्याउन सिद्ध नहुने कारणले कथिन ।
- १३) तीहि समन्नेहि अत्थरितब्बन्ति कथिनं = अनुकूल चीवर, आजै दिने, आजै पूर्ण हुने गरी सिउने, रंग लगाउने भन्ने सम्पन्न तीनद्वारा विछ्याउन सिद्ध हुने कारणले कथिन ।
- १४) जानितब्बति कथिनं = त्यस त्यस स्वभावधर्महरूको समूह नाम प्रज्ञप्ति भनेर जान्नु पर्ने भएकोले कथिन ।

- १५) वस्सानस्स पच्छिमे मासे अत्थरितुं जानितब्बन्ति कथिनं = वर्षा ऋतुको अन्तिम एक महीनामा विछ्याउनु पर्ने भनेर जान्नु पर्ने भएकोले कथिन ।
- १६) चतुवीसतिया आकारेहि विपत्ति जानितब्बा एत्थाति कथिनं = चौबीस आकारप्रकारहरूद्वारा विपत्तिलाई जान्नुपर्ने विषय भइराखेको कारणले कथिन ।
- १७) सत्तरसेहि आकारेहि सम्पत्ति जानितब्बा एत्थाति कथिनं = सत्र आकारप्रकारहरूद्वारा सम्पत्तिलाई जान्नुपर्ने विषय भएकोले कथिन ।
- १८) निम्मितादयो जानितब्बा एत्थाति कथिनं = निमित्त परियाय, सापटी लिने, बासी हुने दुइ रात काटेकोलाई जान्नुपर्ने विषय भएकोले कथिन ।
- १९) संघेन भिक्षुनो दत्त्वा तेन तदहेव कत्वा अत्थरितब्बन्ति कथिनं = संघले भिक्षुलाई दिई भिक्षुले दिनभरीमा बनाएर विछ्याउनुपर्ने भएकोले कथिन ।
- २०) अत्थारकेन अनुमोदापीयते एत्थाति कथिनं = विछ्याउने भिक्षुले संघलाई, गणलाई, पुद्गललाई अनुमोदन गर्न योग्य विछ्याउनु पर्ने भएकोले कथिन ।
- २१) अनुमोदीयते एत्थाति कथिनं = संघले, गणले, पुद्गलले अनुमोदन गर्न योग्य विछ्याउन सक्ने भएकोले कथिन ।
- २२) अत्थारेन च अनुमोदनाय च अत्थरितब्बन्ति कथिनं = विछ्याउनुद्वारा र अनुमोदन गर्नुद्वारा विछ्याउन योग्य भएकोले कथिन ।
- २३) सब्बेसं अत्थतन्ति कथीयतेति कथिनं = संघ, गणले अनुमोदन गर्नुद्वारा पुद्गलले विछ्याउनुद्वारा सबैको विछ्याउने हो भनेर भन्न सकिने भएकोले कथिन ।

६.५. अट्ठकथा कथिन - अट्ठकथाको अभिमत अनुसार (२१ प्रकारले)

- १) अकिलन्ता गच्छन्ती एतेनाति कथिनं = संघाटिलाई छोडेर दुःख कष्ट नहुने गरी जान सकिने विषय भइराखेको कारणले कथिन ।
- २) सब्ब बुद्धेहि अनुञ्जायतेति कथिनं = सबै बुद्धहरूले अनुमति दिन योग्य भएकोले कथिन ।
- ३) पच्छिम कोटिया पञ्च जनेहि लब्भतेति कथिनं = कर्मवाचा पढने समयमा कम्तिमा पनि पाँच जना भएमात्र सिद्ध हुन योग्य छ, कम भयो भने सिद्ध नहुने कारणले कथिन ।

- ४) पवारतेहि लब्धतेति कथिनं = वर्षावास भंग भएका, वर्षावास बिग्रेका, वर्षावास नबसेका, अन्तिम वर्षावास बसेकाहरूले प्राप्त गर्न योग्य नभएको, पवारणा गर्न भ्याएका भिक्षुहरूले मात्र प्राप्त गर्न योग्य भएकोले कथिन ।
- ५) इध वस्सं वुत्थाव आनिसंसं लब्धन्ति एतेनाति कथिनं = यस विहारमा वर्षावास सिद्धिकाहरूले मात्र आनिशंस प्राप्त गर्न सकिने विषय भइराखेको कारणले कथिन ।
- ६) अत्थरापेतीति कथिनं = दक्षता नभएकाहरूलाई स्कन्धकधारीहरूले विछ्याउने तरिका भनी, सिकाई विछ्याउन योग्य भएकोले कथिन ।
- ७) खन्धक भाणका अत्थरापेत्वा दानं च भुञ्जित्वा गमिस्सन्ति एतेनाति कथिनं = स्कन्धक भाणकहरूले सिद्ध हुने किसिमले विछ्याउन लगाइ दान गरेजति खानपिन गरी संघ लाभ चीवर नलिइकन फर्केर जाने विषय भइराखेकोले कथिन ।
- ८) येनकेनचि दातब्बन्ति कथिनं = सहवासी देवमनुष्य जोसुकैले भएपनि दान गर्न योग्य भएकोले कथिन ।
- ९) भिक्खूहि सद्धिं कत्वा अत्थरितब्बन्ति कथिनं = भिक्षुहरूसंगै संगसंगै बसेर विछ्याउन योग्य भएकोले कथिन ।
- १०) बहूनी देन्तस्स सन्तकेन अत्थरितब्बन्ति कथिनं = दुई तीन जना जम्काभेट भएमा आनिशंस चीवर धेरै दान गर्नेको चीवरद्वारा विछ्याउन योग्य भएकोले कथिन ।
- ११) जिण्ण चीवरस्स दातब्बन्ति कथिनं = चीवर जीर्ण भएका भिक्षुलाई दिन योग्य भएकोले कथिन ।
- १२) वुड्ढस्स दातब्बन्ति कथिनं = चीवर जीर्ण भएका धेरै जना भयो भने वा भएन भने जेष्ठ भिक्षुलाई दिन योग्य भएकोले कथिन ।
- १३) सक्कस्स दातब्बन्ति कथिनं = एकै दिनमा सम्पन्न गर्न सक्षम भिक्षुलाई दिन योग्य भएकोले कथिन ।
- १४) वुड्ढस्सेव संघं कत्वा दातब्बन्ति कथिनं = सामर्थ्य नभएपनि जेष्ठलाई मात्र सहयोग दिएर संग्रह गरी दिन योग्य भएकोले कथिन ।
- १४) निट्ठित कम्म चीवरेन अत्थरितब्बन्ति कथिनं = सिलाउने कार्य सिद्धिएको, रंग लगाइसकेको हुँदा दान गरेको चीवरद्वारा पनि विछ्याउन योग्य भएको कारणले कथिन ।

- १५) एकेनपि आकातुं न लभतेति कथिनं = सिलाउन सिद्धिएका, रंग लगाउन नसिद्धिए एकै जना पनि बाँकी नरहने गरी सबै मिली बनाउन योग्य भएकोले कथिन ।
- १६) बुद्धेहि पसंसीयते कथिनं = भगवान बुद्धहरूले प्रशंसा गर्न योग्य भएकोले कथिन ।
- १७) अपलोकेत्वा दीयते एतेनाति कथिनं = कर्मवाचाद्वारा एउटामात्र दिएर आनिशंस चीवरलाई सूचित गरी दिनुपर्ने विषय भएकोले कथिन ।
- १८) वस्सवासट्टितिकाय दीयते एतेनाति कथिनं = वर्षावास चीवर रोक्ने क्रम अनुसार निरन्तर रूपमा दिने विषय भएकोले कथिन ।
- १९) थेरसनतो पट्टाय दीयते एतेनाति कथिनं = क्रम भएन भने महास्थविरको ठाउँबाट शुरू गरी दिनु पर्ने विषय भएकोले कथिन ।
- २०) एकट्ट अत्थरितब्बन्ति कथिनं = उपचार सीमा एउटामा भिक्षुहरू सबै जमघट भई एकै ठाउँमा बिछ्याउन योग्य भएकोले कथिन ।
- २१) एकसीमाय विसुंविंसुं न अत्थरितब्बन्ति कथिनं = उपचार सीमा एउटामा विभिन्न तरीकाले बिछ्याउन योग्य नभएकोले कथिन ।

६.६. टीका आदि कथिन - टीका आदिको अभिमत अनुसार (८ प्रकारले)

- १) कम्मपत्तस्स हत्थपासे कत्वा दीयेतेति कथिनं = कर्म प्राप्त व्यक्तिलाई हत्थपासभिन्न राखेर दिन योग्य भएको कारणले कथिन ।
- २) वस्सं वुट्ठेहि अप्पवारितेहीपि लब्भतेति कथिनं = पवारणा नगरेपनि वर्षावास टुट नभएका भिक्षुहरूले प्राप्त गर्न योग्य भएको कारणले कथिन ।
- ३) तण्डुलादीनि इस्सरोपि वत्थानि संघो अनिस्सरो एतेनाति कथिनं = संघले चामल आदि आफ्नो अधिकारमा भएपनि चीवरवस्त्रहरू अधिकारमा नभएको विषय भएको कारणले कथिन ।
- ४) सीमाय अत्थरितब्बन्ति कथिनं = कर्म वहन गर्नुपर्ने सीमामा कर्मवाचा स्वाध्यायद्वारा र वर्षावास बस्ने क्षेत्र उपचार सीमामा आनिशंस प्राप्त हुनेगरी शब्द उच्चारण गर्नुद्वारा बिछ्याउनयोग्य भएको कारणले कथिन ।
- ५) समलाभत्थाय उद्धरियतेति कथिनं = संघ सबैलाई समान लाभ प्राप्त गर्न दिन बिछ्याउन योग्य भएको कारणले कथिन ।

- ६) याचितेहि उद्धरियतेति कथिनं = दाताहरूले प्रार्थना गर्नुमात्रले अष्टरण गर्न योग्य भएको कारणले कथिन ।
- ७) उब्भारमूलके महन्ते उद्धरियतेति कथिनं = प्रार्थना गरेपनि अष्टरण गर्नुपर्ने कारण लाभ धेरै भयो भने अष्टरण गर्न योग्य भएको कारणले कथिन ।
- ८) समाननिसंसे सद्वापालनत्थं उद्धरियतेयति कथिनं = आनिशंस समान भयो भने दाताहरूको श्रद्धालाई पालन गर्न योग्य भएको कारणले कथिन ।

६.७. नेय्यार्थ नय कथिन (२ प्रकारले)

- १) एक सीमा विहारेपि नाना लाभे नानुपचारे विसुं अत्थरितब्बन्ति कथिनं = उपचार सीमा एक भएपनि वर्षावास चीवर लाभ समान छैन । उपचार समान नभए विभिन्न किसिमले बिछ्याउन योग्य भएको कारणले कथिन ।
- २) पुन अत्थरितुं वतीति न कत्थचि कथीयतेति कथिनं = फेरी निको भयो भने अनुकूल भएछ भनी पाली, अर्थकथा, टीका कुनै ग्रन्थमा समेत भनिराखेको नभएको कारणले कथिन भनिन्छ ।

६.८. व्याकरणनय कथिन - व्याकरण नय अनुसार (१० प्रकारले)

- १) कठ - किच्छ, जीवने, कठतीति कथिनं = आमालाई समेत नभनी आफ्सेआफ आकासबाट खसाएर हलुका हुने गरी उत्पन्न हुनुपर्ने कारणले कथिन ।
- २) कठी - सोके, कण्ठयतीति कथिनं = निम्मित्त, परियाय आदि अनुसार मुक्त भएको छ कि भनी शोक गर्नु योग्य भएको कारणले कथिन ।
- ३) कति -छेदने, कण्ठतीति कथिनं = आपत्तिहरूलाई काटेर अलग हुन सक्ने भएको कारणले कथिन ।
- ४) कठ - कथने कठियतीति कथिनं = भगवान बुद्धले अनुमति दिन योग्य भएको कारणले कथिन ।
- ५) कथेति एतेनाति कथिनं = गर्न योग्य, गर्न अयोग्य आदि राम्रो नराम्रो धेरै भन्नुपर्ने विषय भएको कारणले कथिन ।
- ६) कत्थ (सीलाघायं, कत्थियतीति कथिनं = भगवान् बुद्धहरूले प्रशंसा गर्न योग्य भएको कारणले कथिन ।

- ७) अट्ट - याचने, कुसलट्टिकेहि उद्धरितुं अत्थीयतीति कथिनं = कुशल कर्म गर्न इच्छा भइरहेकाहरूले अष्टरण गर्न प्रार्थना गर्न योग्य भएको कारणले कथिन ।
- ८) थीवु - दित्तिमी, कुसलाकारो थेवति एतेनाति कथिनं = राम्रो स्थिर मंगल समूह प्रकाशवान हुन योग्य विषय भइराखेको कारणले कथिन ।
- ९) थर - सन्धरणे, कुसलेहि अत्थरियतेति कथिनं = विनयमा सबै क्षेत्रमा भिजेर पारंगत भएका स्थविरहरूले विछ्याउन योग्य भएको कारणले कथिन ।
- १०) कं सुखं थरतीति कथिनं = पाँच आनिशंस फैलिन सक्ने गरी फैलाएर विछ्याउन जान्ने भएकोले कथिन ।

६.९. मूल भूमि आदि

कथिनको मूल - संघ

जरा भएमात्र हांगा स्थिर हुने जस्तै संघ भएमात्र कथिन हुने हो । त्यसैले संघ कथिनको मूल हो । कम्तिमा पनि चारजना संघ सदस्य हुनुपर्छ, यदि भएन भने हजारपटक कथिन अष्टरण गरेपनि कथिन भनिदैन । त्यसैले उपचार सीमाद्वारा परिच्छेद गर्नुपर्ने एक विहारमा एक भिक्षु, दुइ भिक्षु, तीन भिक्षु, चार भिक्षु वास गरिरहनु भएको छ भने कथिन चीवर उत्पन्न हुने अवस्थामा अर्को विहारबाट निमन्त्रणा गरी चार जना संघ र कथिन ग्रहण गर्ने एकजना भिक्षु यसरी पाँच जना भए मात्र कथिन अष्टरण गर्न सकिने छ । त्यसैले संघ कथिनको मूल संघ हो भनेर भनिन्छ । लंका टीमा उल्लेख भए अनुसार)

१. कथिनको वस्तुहरू

कथिनको वस्तुहरू संघाटी, उत्तरासंग, अन्तरवासक यी तिनै हुन् ।

२. कथिनको भूमिहरू

कथिनको भूमिहरू खोम, कप्पासिक, कोसेय्य, कम्बल, साण, भंग यी छ वटा हुन् ।

३. कथिनको आदि, मध्य, अन्त्य

पूर्वकरण कथिनको आदि हो भने क्रिया - वा (प्रत्युद्धार र अधिष्ठान) मध्य हो र अष्टरण अन्त्य हो ।

४. कथिन अष्टरण गर्न अयोग्य पुद्गल

पूर्वकरण, प्रत्युद्धार, अधिष्ठान, अष्टरण, मातिका, पलिबोध, उद्धरण, आनिशंस यी आठ अंग थाहा नभएका व्यक्तिले कथिन अष्टरण गर्न अयोग्य छ ।

५. कथिन अष्टरण गर्न योग्य पुद्गल

पूर्वकरण, प्रत्युद्धार, अधिष्ठान, अष्टरण, मातिका, पलिबोध, उद्धरण, आनिशंस आठ अंग थाहा भएका व्यक्तिले कथिन अष्टरण गर्न योग्य छ ।

६. अष्टरण पुग्न नसक्ने तीन पुद्गल

क) उपचार सीमामा नबसी अनुमोदन गर्ने भिक्षु, २) अनुमोदन गर्ने अवस्थामा शब्द उच्चारण नगर्ने भिक्षु र ३) शब्द उच्चारण गर्ने अवस्थामा अरूलाई थाहा नदिने भिक्षु यी तीन पुद्गललाई कथिन अष्टरण पुग्न सक्दैन ।

७. कथिन अष्टरण गर्दा पुग्ने पुद्गलहरू तीन जना

क) उपचार सीमामा बसी अनुमोदन गर्ने भिक्षु, २) अनुमोदन गर्ने अवस्थामा शब्द उच्चारण गर्ने भिक्षु र ३) शब्द उच्चारण गर्ने अवस्थामा अरूलाई थाहा दिने भिक्षु यी तीन पुद्गललाई कथिन अष्टरण गरेको पुग्छ ।

८. पुग्न नसक्ने कथिन अष्टरण तीन वटा

वस्तु विपन्न, काल विपन्न, करण विपन्न यी तीन अष्टरणहरू नपुग्ने हुन् ।

९. पुग्न सक्ने कथिन अष्टरण तीन वटा

वस्तु सम्पन्न, काल सम्पन्न, करण सम्पन्न यी तीन अष्टरणहरू पुग्ने हुन् ।

[था - मा प्रतिकूल वस्त्र वस्तु विपन्न भनिन्छ । आज दान गरेको कथिन चीवरलाई भोलिको दिनमात्र कथिन अष्टरण गर्ने भिक्षुलाई दिने काल विपन्न भनिन्छ । त्यस दान गरेको दिनभित्र काटेर नसिलाएको चीवर करण विपन्न भनिन्छ ।]

१०. कथिन नाम प्रज्ञप्ति

कथिनलाई थाहा पाउनु पर्छ भनेको के हो ? कथिन भनेको त्यस त्यस धर्महरूको नै सामूहिक नाम प्रज्ञप्ति हो ।

[था - मा जुन रूप आदि धर्महरू भएमात्र कथिन भनिन्छ, त्यस रूप आदि धर्महरूको समूह एकत्रित भएर मिश्रण हुने (समूह प्रज्ञप्तिमात्र) नै कथिन भनिन्छ ।]

नाम प्रज्ञप्ति भनेको वाक्यद्वारा कथिन भन्ने धर्महरूको नाम मात्र हो भने परमार्थ हिसाबले छैन ।

[जी. टी. (सा. टी. मा (जुन रूप आदि धर्महरू भनेका वर्ण, गन्ध आदि अष्टकलाप रूपहरू हुन् भनेर भनिन्छ । वि. टी. मा (प्रथम वर्षावास सिद्ध भएका भिक्षुहरू पाँच जना भन्दा कम नहुने नभएका संघ, चीवर समय र धार्मिकपूर्वक उत्पन्न भएको चीवर आदि इत्यादि नामरूप धर्महरू हुन् भनेर भनेका छन् ।]

११. कथिनमास

कथिन अष्टरण गर्ने महीनालाई जान्नुपर्छ भनेको के हो ?

वर्षा ऋतुको सबभन्दा पछिको महीनालाई (कथिन अष्टरण महीना) भनेर जान्नुपर्छ ।
[जी. टी. मा (आश्विन कृष्णपक्ष पारुदेखि कार्तिक शुक्लपक्ष पन्ध्र दिनसम्म यस भित्र एक न एक अष्टरण गर्न योग्य छ भन्ने कुरा स्पष्ट छ ।]

१२. कथिन भंग

कथिन अष्टरण भंग हुनेलाई जान्नुपर्छ भनेको के हो ?

उल्लिखित मत्त आदि २४ वटा आकारप्रकारद्वारा अष्टरण भंग हुने भनी जान्नुपर्छ ।

१३. कथिन अष्टरण सम्पन्न हुनेलाई थाहापाउनु पर्छ भनेको के हो ?

अहत आदि १७ आकारप्रकारद्वारा अष्टरण सम्पन्न हुनेलाई थाहापाउनुपर्छ ।

१४. निमित्त कर्मलाई जान्नुपर्छ भनेको के हो ?

यो वस्त्रद्वारा कथिन अष्टरण गर्छु भनी निमित्त बनाएकोलाई निमित्त कर्म भनेको भनी जान्नुपर्छ ।

१५. परिकथालाई जान्नुपर्छ भनेको के हो ?

यो यो परियाय वचनद्वारा कथिन अष्टरण गर्न योग्य वस्त्र उत्पन्न गराउँछु भनी पर्याय वचन भन्नेलाई परिकथा भनी जान्नुपर्छ ।

१६. कुक्कुतलाई जान्नुपर्छ भनेको के हो ?

सापटी लिनेलाई कुक्कुत भनेर जान्नुपर्छ ।

१७. सन्निधिलाई थाहापाउनुपर्छ भनेको के हो ?

करण सन्निधि, निच्चय सन्निधि यी दुइलाई सन्निधि भनिन्छ ।

१८. निस्सगिगयलाई जान्नुपर्छ भनेको के हो ?

चीवर सिलाइ रहँदारहँदै अरूणोदय भएकोलाई निस्सगिगय भनिन्छ ।

१९. कथिन अष्टरण व्रताचरण

कथिन अष्टरणलाई जान्नुपर्छ भनेको के हो ?

संघलाई कथिन वस्त्र उत्पन्न भयो भने संघले कसरी आचरण गर्नुपर्छ ? भनी अष्टरण गर्ने पुद्गलले कसरी आचरण गर्नुपर्छ भनी र अनुमोदन गर्ने पुद्गलले कसरी आचरण गर्नुपर्छ भनी अष्टरण गर्नुलाई जान्नुपर्छ ।

विस्तृत गर्छु । संघले ज्ञप्ति द्वितीयकर्मद्वारा कथिन अष्टरण गर्न जान्ने भिक्षुलाई दिनुपर्छ । त्यस अष्टरण गर्न जान्ने भिक्षुले त्यस दिनमा धुने, परामर्श गर्ने, व्यवस्था गर्ने,

काटने, सिसुने, रंग लगाउने, विन्दू छाप लगाई कथिन अष्टरण गर्नुपर्छ । (१०. (पूर्वकरणमा धुने, व्यवस्था गर्ने, काटने, टाका लगाउने, तयेगु, सुइगु, रंग लगाउने, विन्दू छाप लगाउने । परस्पर भनाइ केही फरक छ ।)

संघाटीद्वारा कथिन अष्टरण गर्न मन लाग्यो भने (अधिष्ठान गरिराखेको) पहिलाको संघाटीलाई अधिष्ठान निकाल्नुपर्छ । अहिलेको संघाटीलाई अधिष्ठान गर्नुपर्छ । **इमाय संघाटिया कथिनं अट्टरामि** । (यस संघाटीद्वारा कथिन अष्टरण गर्दैछु ।) भनी शब्द उच्चारण गर्नुपर्छ । उत्तरासंगद्वारा अष्टरण गर्न इच्छा भए पहिलाको उत्तरासंगलाई अधिष्ठान भिकेर अहिलेको उत्तरासंगलाई अधिष्ठान गरी **इमिना उत्तरासंगेन कथिनं अट्टरामि** (यस उत्तरासंगद्वारा कथिन अष्टरण गर्दैछु ।) भनी शब्द उच्चारण गर्नुपर्छ । अन्तरवासद्वारा कथिन अष्टरण इच्छा भए पहिलाको अन्तरवासलाई अधिष्ठान भिकी अहिलेको अन्तरवासलाई अधिष्ठान गरी **इमिना अन्तरवासकेन कथिनं अट्टरामि** (यस अन्तरवासद्वारा कथिन अष्टरण गर्दैछु) भनी शब्द उच्चारण गर्नुपर्छ । कथिन अष्टरण गरिसकेको भिक्षुले संघको उपसंक्रमण गरी एकपट्टिको पाखुरामा उत्तरासंग राखी हात बित्ति गरी “अट्टतं भन्ते संघस्स कथिनं, धम्मिको कथिनत्थारो अनुमोदथ” (संघले कथिन अष्टरण गर्नुभयो । अर्को किसिमले (संघकोनितिं कथिन अष्टरण गरिसक्यो, धर्मानुकूल छ, अनुमोदन गर्नुहोस्) भनी भन्नुपर्छ । अनुमोदन गर्ने इच्छा भएका भिक्षुहरूले एक पट्टिको पाखुरामा उत्तरासंग राखी हात बित्ति गरी “अट्टतं आवुसो संघस्स कथिनं धम्मिको कथिनत्थारो अनुमोदाम । ” भनी भन्नुपर्छ । कथिन अष्टरण गरिसकेको त्यस भिक्षुले दुई, तीन जना भएको) गणमा उपसंक्रमण गरी “अट्टतं भन्ते ..... अनुमोदथ भनी भन्नुपर्छ । (पहिला जस्तै) “अत्थतं आवुसो ..... अनुमोदाम” भनी भन्नुपर्छ । कथिन अष्टरण गरिसकेको त्यस भिक्षुले एक भिक्षुकहाँ उपसंक्रमण गरी “अट्टतं आवुसो .....अनुमोदाहि” भनी भन्नुपर्छ । “अत्थतं आवुसो ... अनुमोदामि” भनी भन्नुपर्छ । यसरी विस्तृत रूपले जान्नुपर्छ ।

२०. कर्मवाचाद्वारा दिने

अहिले कर्मवाचा पढने अवस्थामा सजिलो पार्न कथिन अष्टरण बिछ्याउनयोग्य आठ अंगले परिपूर्ण आयुष्मान्लाई तिस्स भनी नाम दिइरहेको छु । आयुष्मानले पनि आफ्नो नामलाई तिस्स भनी सम्भन्नुहोस् । संघ समूह पनि त्यस आयुष्मान्लाई तिस्स नाम भएका भनी सम्भन्नुहोस् ।

२१. कथिन दिने कर्मवाचा

;)fff' d] eGt] ;+#á, Ob+ ;+#:; slyg-rLj/+ pKkGg+ . olb ;+#:; kQsNn+, ;+#á Od+ slyg rLj/+ It:;;; leSv'gá bb]øo slyg+ cTyl/t'+Ù P;f `IQ .
;)fff' d] eGt] ;+#á, Ob+ ;+#:; slyg-rLj/+ pKkGg+¶ ;+#á Od+ slyg-rLj/+ It:;;; leSv'gá b]lt slyg+ cTyl/t'+¶ o:;fo:dtá vdlit Od:; slyg-rLj/; It:;;; leSv'gá bfg+ slyg+ cTyl/t'+¶ ;á t')x:;¶ o:; gSvdlit¶ ;á ef:]øo .
lbGg+ Ob+ ;+#]g slyg-rLj/+ It:;;; leSv'gá slyg+ cTyl/t'+ . vdlit ;+#:;¶ t:df t')xL¶ Pjd]t+ wf/ofld .

यसरी कर्मवाचा पढेर कथिन चीवर दिनुपर्छ । सिलाएर रंग नलगाएको कपडा भए इमं कथिन दुस्सं, इमस्स कथिन दुस्सस्स भनी अनुकूल अनुसार पढनुपर्छ । यस कर्मवाचाद्वारा चीवर एकवटालाई अथवा एकवटालाई पुग्ने गरी मात्र दिनुपर्छ । कथिन ग्रहण गर्ने भिक्षुलाई फेरी अलग सांघिक भाग चीवर वस्त्र दिनुहुँदैन । दिनु इच्छा छ भने संघलाई निवेदन गरी मात्र दिनुपर्छ । दान दाताहरूले कथिन ग्रहण गर्ने भिक्षुलाई लक्ष्य राखी दान गरेको सबैमा त संघको अधिकार छैन । कथिन ग्रहण गर्ने भिक्षुको मात्र अधिकारमा हुन्छ ।

२२. विछ्याउने विधिक्रम

कर्मवाचाद्वारा दिएको वस्त्रलाई त्यस दिनभित्र पूर्ण हुने किसिमले सबै संघहरूले सहयोग गरी कपडा धुने, व्यवस्था गर्ने, च्याट्ने वा काट्ने, टाका राख्ने, सिलाउने, रंग लगाउने बिन्दु चिन्ह राख्ने भन्ने पूर्वकरण सात वटा गर्नुपर्छ । पूर्ण चीवर भयो भने बिन्दू चिन्ह राख्ने मात्र गर्नुपर्छ । बिन्दू चिन्ह राखिसकेपछि पूर्वकरण गर्नुपर्दैन ।

त्यसपछि कथिन विछ्याउनलागेको चीवर संघाटी भयो भने नामले अधिष्ठान गरिराखेको पहिलाको संघाटीलाई **इमं संघाटिं पच्चुधरामि** भनी प्रत्युद्धरण गर्नुपर्छ अथवा अधिष्ठान भानुपर्छ । छैन भने अधिष्ठान निकाल्नुपर्दैन ।

त्यसपछि कथिन विछ्याउन नयाँ संघाटीलाई **इमं संघाटिं अधिट्ठामि** भनी अधिष्ठान गर्नुपर्छ ।

त्यसपछि वर्षावास क्षेत्र उपचार सीमा भित्र नै **इमाय संघाटिया** कथिनं अत्थरामि भनी शब्द उच्चारण गरी विछ्याउनुपर्छ वा कथिन विछ्याउनुपर्छ । उत्तरासंग,

अन्तरवासकरूद्वारा विछयाउने अवस्थामा पनि यही विधिलाई आधार बनाई प्रत्युद्धरण, अधिष्ठान, अष्टरण गर्ने पद्धतिलाई जान्नुपर्छ ।

त्यसपछि उपचार सीमा भित्र रहनु भएका वर्षावास पूर्ण भएका संघहरू छुन् भने ती संघहरूकहाँ उपसंक्रमण गरी अत्यंत भन्ते संघस्स कथिनं, धम्मिको कथिनत्थारो अनुमोदथ भनी भनेर अनुमोदन गर्नकोनिमित्त आह्वान गर्नुपर्छ । वर्षावास सिद्धिएका संघहरूले पनि अत्यंत भन्ते संघस्स कथिनं धम्मिको कथिनत्थारो अनुमोदाम भनी अरूले थाहापाउने किसिमले भनी अनुमोदन गर्नुपर्छ । जेष्ठ कनिष्ठ धेरथोर अनुसार संशोधन गरी भन्नुपर्छ ।

कथिन विछयाउने भिक्षु, अनुमोदन गरेका भिक्षुहरूलाई त्यस अवस्थादेखि मातिका आठवटाद्वारा कुनै न कुनै पल्लिबोध भइराख्यो भने, ज्ञप्ति द्वितीय कर्मद्वारा पनि निकालेको छैन भने पाँच आनिशंस फागु पुन्हीसम्म प्राप्त भइराख्छ ।

२३. कथिन उखेल्ने

(एक न एक दाताले कथिन प्राप्त प्राप्त नभएका सबै संघलाई समानरूपले चीवर दान गर्न इच्छा भएर कथिन उखेल्नुहोस् भनी प्रार्थना गरयो भने धेरै भएको होस् वा कम भएको दान गरयो भने उखेल्नुपर्छ, कम भयो भने उखेल्नुहुँदैन । कथिन उखेल्ने कर्मवाचा त

२४. कथिन उखेल्ने कर्मवाचा

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

सुणातु मे भन्ते संघो । यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो कथिनं उद्धरेय्य, एसा जत्ति ।

सुणातु मे भन्ते संघो, संघो कथिनं उद्धरति । यस्सायस्मतो खमति कथिनस्स उद्धारो । सो तुण्हस्स, यस्स नक्खमति, सो भासेय्य ।

उद्धतं संघेन कथिनं । खमति संघस्स, तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि ।

यसरी कर्मवाचाद्वारा उखेल सिद्धिने अवस्थामा त्यस मातिका आठद्वारा पल्लिबोध दुइटै काट्ने अवस्थामा आनिशंसहरू प्राप्त हुन योग्य हुँदैन । यस कर्मवाचाद्वारा विछयाउनेलाई मात्र उखेल्ने हो । आनिशंसलाई मात्र भंग गर्ने हो भने कथिन चीवरलाई संघमा फिर्ता दिनुहुँदैन ।

अध्याय सात

कथिन कार्य विधि

कुनै पनि संघ कार्यको आ अह्नै विधिहरु रहेका छन् । त्यस्तै कथिन चीवर दानको प्रक्रिया पनि रहेको छ । कुनै विधि प्रक्रियाहरु सबै देशमा समान छैनन् । कथिन चीवर दान कार्य सम्पन्न गर्न पूरा गर्नुपर्ने केही प्रक्रियाहरु जुन नेपालमा चलनचल्तीमा आइराखेका छन्, छोटकरीमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.१ विकल्पन गर्ने विधि

lqrLj/ wf/)f ug{sf] nflu tLjj^f rLj/dfq /fv]/ cfm";+u ePsf] cఁ rLj/j:qxఁ / kl/isf/ j:qxఁ Tofu u'g{k%{ .

d©Ø+ ;Gtsflg Odflg ý Ptfllg rLj/flg r]j kl/Svf/-ránflg r t'Dx+ 'h]i&;+u ysfInDxI;t', t'©Ø+ 'slgi&;+u' ljsKk]ld .

b'tolDk===== . tltolDk ===== .

cy{ M d;+u ePsf] oL rLj/xఁ / kl/isf/sf] ఁkdf k]of]ju eO/fv]sf j:qxఁ tkfOnfO{ ljsKkg 'Tofu' ul//x]sf]%' .

bf]>f]af/ ===== . tj]>f]af/ ===== .

७.२ त्रिचीवर अधिष्ठान गर्ने वाक्य

lqrLj/nfO{ Pp^f Pp^f u/L clwi&fg ug'{k%{ .

Od+ cGt/jf;s+ clwpfld ----- tLgk^s

'of] cGt/jf;s clwi&fg ub}{%' "

Od+ pQ/f;°+ clwpfld ----- tLgk^s

'of] pQ/f;° clwi&fg ub}{%' "

Od+ ;+##f^+ clwpfld ----- tLgk^s

'of] ;+##f^ clwi&fg ub}{%' "

७.३ कथिन चीवर दान गर्ने वाक्य

Od+ slyg rLj/+ leSv' ;+##; b]d, slyg+ cTyl/t'+ . 'tLgk^s' .

Ob+ d] k'~`+ cf;jSvofjx+ xát' .

Ob+ d] k'~`+ lgAafg;; kRroá xát' .

Ob+ d] k'~`+ ;Aa] ;Qf cg'df]bGt' .

७.४ कथिनत्थार कम्मवाचा

;)ffft' d] eGt] ;+#á, Ob+ ;+#:; slyg-rLj/+ pKkGg+ . olb ;+#:; kQsNn+,
;+#á Od+ slyg rLj/+ It:;;; leSv'gá bb]øo slyg+ cTyl/t'+ . P;f`IQ .

;)ffft' d] eGt] ;+#á, Ob+ ;+#:; slyg-rLj/+ pKkGg+ ¶ ;+#á Od+ slyg-
rLj/+ It:;;; leSv'gá b]It slyg+ cTyl/t'+¶ o:;fo:dtá vdlit Od:; slyg- rLj/;;
It:;;; leSv'gá bfg+ slyg+ cTyl/t'+¶ ;á t')x:;¶ o:; gSvdlit¶ ;á ef;]øo .
lbGg+ Ob] ;+#]g slyg-rLj/+ It:;;; leSv'gá slyg+ cTyl/t'+ . vdlit ;+#:;¶
t:df t')xL¶ Pjd]t+ wf/ofld .

अर्थ : भन्ते संघद्वारा मेरो कुरा सुनियोस् । यो संघको लागि कथिन चीवर प्राप्त भयो । यदि संघले उचित सम्झेमा यो चीवर तिस्स भिक्षुलाई कथिन चीवर लगाउनको लागि दिनुहोस्, यो सूचना हो ।

भन्ते संघ, मेरो कुरा सुन्नहोस् । यो संघको लागि कथिन चीवर प्राप्त भयो । संघले यो कथिन चीवर तिस्स भिक्षुलाई कथिन चीवर लगाउन दिने मंजूर भए मौन रहिदिनुस् । यदि कसैको इच्छा नभएमा भन्नुहोस् ।

यो कथिन चीवर तिस्स भिक्षुलाई कथिन चीवर लगाउनेको लागी संघले प्रदान गरेको भयो । संघको स्वीकृत छ । त्यसैले सबै मौन छन् । यसरी मौले विश्वास गरेको छु ।

७.५ चीवर दुर्वर्ण गर्ने वाक्य

b'Aa)fs/)fTyfo sKkljGb'+ s/áld 'jsá'

'b'j}{f{ ug{sf] nflu sNklaGb" lrGx /fVb}%'. '

७.६ पच्चुद्धरण

k]fKt ePsf] slyg cg';/sf] k'/fgf] rLj/ Tofu ug'{k%{ . h:t} ;+#^L ePdf k'/fgf]
;+#^L, pQ/f;+# ePdf k'/fgf] pQ/f;+u, cGt/jf;s ePdf k'/fgf] cGt/jf;s .

Od+ ;+#fl^+ ÷ pQ/f;°+ ÷ cGt/jf;s+ kRr'w/flid .
'of] ;+#fl^ ÷ pQ/f;° ÷ cGt/jf;s Tofu ub}{%' . '

७.७ कथिन चीवर अधिष्ठान गर्ने वाक्य

Od+ ;+#fl^+ ÷ pQ/f;°+ ÷ cGt/jf;s+ clwplfid ----- tLgk^s
of] cGt/jf;s ÷ pQ/f;° ÷ ;+#fl^ clwi&fg ub}{%' . '

७.९. अष्टरण

Odfo ;+#fl^of ÷ Oldgf pQ/f;°]g ÷ Oldgf cGt/jf;s]g slyg+ cp/flid .
'of] ;+#fl^n] ÷ pQ/f;°n] ÷ cGt/jf;sn] slyg ci^/f ub}{%' . '

७.१०. कथिन विछ्याउने विधि (कथिन अष्टरण)

t]g slygTyf/s]g leSv'gf ;+#+ pk;βldTjf Ps+;+ pQ/f;°+ sl/Tjf c~hln+
kUux]Tjf Pjd::; jrgLoá =====

To; slyg k|fKt lelf'n] ;+#sf] glhs uO Psf+z u/L xft ljlGt u/L o;/L eGg'k%{ .

æcTyt+ eGt] ;+#::; slyg+¶ wIDdsá slygTyf/á cg'dáby .

eGt], ;+#sf] nflu slyg k|fKt ePsf] % . of] slygsf] k|fKt wfid{s %, cg'df]bg
ug'{xf];\ .

æcTyt+ cfj';á ;+#::; slyg+¶ wIDdsá slygTyf/á cg'dáby .

cfj';f], ;+#sf] nflu slyg k|fKt ePsf] % . of] slygsf] k|fKt wfid{s %, cg'df]bg
ug'{xf];\ .

t]lx cg'dábs]lx leSv''lx Ps+;+ pQ/f;°+ sl/Tjf c~hln+ kUux]Tjf Pjd::;
jrgLoá

æcTyt+ cfj';á 'eGt]' ;+#::; slyg+M wIDdsá slygTyf/á cg'dábfd .

eGt], ;+#sf] nflu slyg k|fKt ePsf] % . of] slygsf] k|fKt wfid{s %, d cg'df]bg
u%{' .

7=11= rLj/ msf{pg]

d©Ø+ ;Gtsflg Odfly ý Ptfly rLj/flg r]j kl/Svf/-ránfly r kl/e'~hfly jf
lj;;Hhfly jf oyf kRro+ s/álx .

b'ltoldk===== . tltoldk =====.

cy{ M d;+u ePsf] of] rLj/xç / kl/isf/sf] çkdf k|of]u x'g] j:qxç tkfOn] kl/eáu
ug'{ePklg x'G%, Tofu u/]klg x'G%, h;/L cg's"n x'G% To;/L ug'{xf];\ .

bf]>f] af/===== . t]>f]af/
===== .

अध्याय आठ

उपसंहार

भगवान् बुद्ध स्वयंमले महत्त्व दिइ अनुमति दिनुभएको कथिन चीवर दान आज पनि थेरवादी बौद्ध भिक्षुहरु वर्षावास पूरा भएको देशहरुमा भव्यताका साथ उत्सवको रुपमा मनाउने प्रचलन रहँदै आएको छ । वर्षावास पूरा हुनुपर्ने, कथिनको दिनमा विधि पुग्नु पर्ने विविध कारणले यसको महत्त्व रहन गएको छ ।

वर्षावासको क्रममा अरु बेलामा भन्दा धेरै धर्म सम्बन्धी क्रियाकलापमा सहभागी हुन पाउँदा श्रद्धा चित्त वृद्धि हुने । कथिन दानका समयमा भिक्षु संघ र दाताहरु मिलेर कुशलपुण्य गर्न पाउँदा पनि बुद्ध शासनिक कार्यहरुमा श्रद्धा वृद्धि भई थप कुशल कर्म पाइरहेको हुन्छ ।

कथिन चीवरदानको समयमा दश कुशलपुण्य संचय हुन्छ ।

भगवान् बुद्धले स्वयंम अनुमति दिनु भएको कथिन चीवरदान परम्परा आजसम्म पनि थेरवादी भिक्षुहरु वर्षावास पूरा भएको विहारहरुमा चल्ने बुद्धशासन आइरहेको छ । नेपालमा पनि यो कथिन चीवरदान कार्यक्रम निरन्तर रूपमा हुँदै आइरहेको छ ।

कथिन चीवरदान हुने अवस्थामा चीवरदान संगसंगै दशपुण्यक्रिया पनि गर्न पाइरहेको हुन्छ ।

१) दान

कथिनं परिक्खारं, वास दानञ्च उत्तमं ।

बुद्धपमुखा संघस्सदानं, धम्मस्स लेखनं ।

खेत्तदानञ्च, बुद्धस्स पतिमा करणम्पि च ।

करणं वच्चकुटिया, अट्ट पुञ्जानि वुच्चरे ॥

कथिन चीवरदान गर्नु, अष्टपरिष्कार दान गर्नु, त्यस्तै वस्ने विहार, आवास गर्नु, बुद्धप्रमुख संघलाई दान दिनु, सद्धर्मको पुस्तक लेख्नु, बुद्धशासनलाई उद्देश्य गरी विहारको लागि जग्गा दान दिनु, बुद्ध प्रतिमा दान दिनु, चर्पी बनाइदिनु, यी आठ पुञ्ज कर्महरुलाई अट्टमहाकुशल दान भनेर भनिन्छ ।

अष्ट महाकुशल दानमा पहिलो दानको रूपमा रहेको कथिन चीवरदान श्रद्धावान एक व्यक्ति वा परिवार वा एक समूहले गर्दा सयौं हजारौं श्रद्धावानहरूले पनि आफ्नो श्रद्धादान अनुसार दान संगै दशकुशल पुण्य गर्न पाइराखेको हुन्छ । कथिन चीवरदानको समयमा दोश्रा अष्ट महाकुशल दानको रूपमा अष्टपरिष्कार दान गर्ने अवसर पनि प्राप्त भइरहेको हुन्छ । अष्टपरिष्कार दानबाट आउने श्रद्धादान अखिल नेपाल भिक्षु महासंघबाट बुद्ध जन्मस्थल लुम्बिनीमा निर्माणाधीन लुम्बिनी थेरवाद बुद्ध विहार निर्माणको लागि हुन्छ भन्ने २०६८ सालदेखि थालेको अभियानमा श्रद्धावान् दाताहरूले श्रद्धादान गर्न पाएर विहार दान महाकुशल पनि गर्न पाइरहेकाछन् । यस कुशल पुण्य कार्यमा श्रद्धालु दाताहरूबाट श्रद्धा वृद्धि भइरहेको खुशीको कुरा हो । कथिन चीवरदानको समयमा सहभागी हुनुभएका संघ सदस्य भिक्षु श्रामणेरहरूले पनि आफूलाई प्राप्त दानबाट रू दुइ सय पचास (रू. २५०) श्रद्धादान गर्ने ठूलो अवसर पनि प्राप्त गरिरहेकाछन् । साथै टाढा नजीकबाट आएका दाताहरूले रगत पसीना बगाई दुःख गरी कमाइराखेको धनसम्पत्ति निर्वाणको अभिलाषा राखी श्रद्धापूर्वक दान गरेका दान दातव्य ग्रहण गरी उनीहरूलाई धेरै पुण्य प्राप्त हुनेगरी आचरण गर्न संवेग र प्रेरणा प्राप्त हुनेहुन्छ । संघलाई दान प्रदान गर्ने ठूलो कुशल पुण्यको अवसर पाई दाताहरूलाई आयु, वर्ण, सुख, बल र प्रतिभाण (प्रज्ञा) प्रतिफल प्राप्त गराउन मद्दत गर्न सक्नेहुन्छ ।

२) शील

बौद्ध कार्यक्रम हुने अवस्थामा श्रद्धालु उपासकउपासिकाहरूले पञ्चशील अधिष्ठान गरी पालन गर्ने ठूलो अवसर प्राप्त भइरहेको छ । कार्यक्रममा रहनुजेल धार्मिक वातावरण भइरहने हुनाले शरीर र वचनले गर्ने नराम्रो कामबाट अलग हुन सकी पञ्चशील पालन गर्न अनुकूल वातावरण भइरहेको हुन्छ ।

३) भावना

कथिन चीवरदानको समयमा स्मृतिपूर्वक धर्मदेशना सुन्दासुन्दै नाम, रूप धर्म, कारण कार्य, अनित्य, दुःख, अनात्म स्वभाव प्रष्ट हुने गरी विपस्सना ज्ञान वृद्धि हुने अवस्थामा भावना कुशल कर्म वृद्धि भइरहेको हुन्छ ।

४) वेय्यावच्च

कथिन चीवरदान कुशल कर्म राम्ररी सम्पन्न गर्न ठूला, साना, युवा, वृद्धवृद्धा सबैले क्षमता अनुसार सेवा कर्तव्य गरी कुशल पुण्य संचय गरिरहेका हुन्छन् ।

५) अपचायन

संघ सदस्य भिक्षु श्रामणेर अनागारिकाहरू सहभागी हुने कार्यक्रम भएकोले कनिष्ठहरूले जेष्ठहरूलाई आदर-गौरव, मान-सत्कार राखेर उठेर अभिवादन गर्ने अवसर प्राप्त हुन्छ । साथै दाताहरूले संघहरूको गुणलाई सम्झि दान प्रदान गर्न पाइरहने अवस्थामा आयु, वर्ण, सुख र बल गुण धर्म वृद्धि हुने अपचायन कुशल पुण्य संचय गर्ने ठूलो अवसर भइरहेको हुन्छ ।

६) पत्तिदान

कथिनचीवर दानको समयमा गर्न पाइरहेको जुन दान, शील भावना आदि कुशल पुण्यको आनुभावले सबै सकल सत्त्वप्राणीहरू उपर निरोगी, सुस्वास्थ्य, दीर्घायुको कामना साथै कुशल पुण्य संचय वृद्धि गरी दुःखबाट मुक्त होस् भन्ने उद्देश्य राखेर पुण्य छोडिदिने कुशल पुण्य गर्न पाइरहेको हुन्छ ।

७) पत्तानुमोदन

कथिनचीवर दानको समयमा श्रद्धापूर्वक दानप्रदान गरेको र विभिन्न तरीकाले सहयोग गरेका उपासकउपासिकाहरूको पुण्यकार्यलाई देखेर खुशी भई प्रसन्न चित्तले साधुकार दिई अनुमोदन गर्न पाइरहेको हुन्छ । कसैले गरेको पुण्यकार्यमा खुशी भएर साधुकार दिनुमात्रले पनि बोल्दा मुखबाट कमलको वास्ना आएको कथावस्तु पाइन्छ ।

८) धम्मसवण

कथिन दान उत्सवमा कथिन चीवर दानसंगै विविध कुशल पुण्यको बारे धर्मदेशना सुन्ने सुअवसर प्राप्त हुन्छ । धर्मश्रवणबाट प्राप्त हुने निम्न पाँच प्रतिफलहरूलाई लाभ गर्न सकिन्छ ।

क) नसुनेका कुरा सुन्न पाइन्छ । ख) सुनिसकेको कुरा फेरी दोरयाएर सुन्न पाउँदा पहिले भन्दा राम्ररी बुझ्ने गरी सुन्न सकिन्छ । ग) शंका सन्देह हटेर जान्छ, घ) चित्त परिशुद्ध हुन्छ, ङ.) बहुश्रुत वृद्धि हुन्छ ।

कार्यक्रम सम्बन्धी बहुश्रुत हुँदा त्यस त्यस ठाउँको नमूना लिई आफ्नो ठाउँमा पनि कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्दा व्यवस्था गर्न सक्ने क्षमता वृद्धि हुन्छ । संघ कार्य, विनय कर्म थाहा पाउन सकिने ।

९) धम्मदेशना

धर्मदेशनाको कार्यक्रम पनि संगै भइरहने हुनाले कथिन दाता परिवार र श्रद्धालु उपासकउपासिकाहरूलाई मैत्री, करुणा, मुदिता चित्त राखी दक्ष भिक्षुहरूबाट कथिन चीवरदानको साथै विविध कुशल पुण्यको बारे उपदेश सुनाउने ठूलो सुअवसर लाभ भइरहेको हुन्छ ।

१०) दिदिठजुकम्म

कथिनचीवरदानको समयमा सुन्न पाइने धर्मदेशनाको प्रभाव, कुशल कर्म गर्दै जाँदा आफ्नो मन शान्त शीतल भएर आएको, पुण्यकार्य गरिरहेका श्रद्धालु दाताहरूको उन्नति प्रगति देखेर कर्म र कर्मफलप्रति विश्वास वृद्धि भई कुशल पुण्य गर्नु नै पर्दो रहेछ भनेर दृष्टि सोभो पार्न ठूलो सहयोग भइरहेको हुन्छ ।

परिशिष्ट - १
वस्सूपनायिकखन्धको²⁹

तस्सुद्धानं
उपगन्तुं कदा चेव, कति अन्तरावस्स च ।
न इच्छति च सञ्चिच्च, उक्कड्डितुं उपासको ॥

गिलानो माता पिता, भाता च अथ ज्ञातको ।
भिक्खु गतिको विहारो, वाला चापि सरीसपा ॥

चोरो चेव पिसाचा च, दड्ढा तदुभयेन च ।
वूल्होदकेन वुट्ठासि, बहुतरा च दायका ॥

लूखप्पणीतसप्पाय, भेसज्जुपट्टकेन च ।
इत्थी वेसी कुमारी च, पण्डको ज्ञातकेन च ॥

राजा चोरा धुत्ता निधि, भेदअट्टविधेन च ।
वजसत्था च नावा च, सुसिरे विट्ठभिया च ॥

अज्झोकासे वस्सावासे, असेनासनिकेन च ।
छवकुटिका छत्ते च, चाटिया च उपेन्ति ते ।

कतिका पटिस्सुणित्वा, बहिद्धा च उपोसथा ।
पुरिमिका पच्छिमिका, यथाजायेन योजये ॥

अकरणी पक्कमति, सकरणी तथेव च ।
द्वीहतीहा च पुन च, सत्ताहकरणीयेन च ॥

सत्ताहनागता चेव, आगच्छेय्य न एय्य वा ।
वत्थुद्धाने अन्तरिका, तन्तिमग्गं निसामयेति ॥

²⁹ महावग्गपालि, (महाराष्ट्रः विपश्यना विशोधन विन्यास, ई १९९८), पृ २०७, २०८

परिशिष्ट - २
पवारणाखण्डको³⁰

वस्संवुद्धा कासेलेसु, अगमुं सत्थु दस्सनं ।
अफासुं पसुसवासं, अञ्जमञ्जानुलोमता ॥

पवारेन्ता पणामञ्च, कम्मं गिलानजातका ।
राजा चोरा च धुत्ता च, भिक्खुपच्चत्थिका तथा ॥

पञ्च चतुत्तयो द्वेको, आपन्नो वेमती सरि ।
सब्बो संघो वेमतिको, बहू समा च थोकिका ॥

आवासिका चातुद्दस, लिंगसंवासका उभो ।
गन्तब्बं न निसिन्नाय, छन्ददाने पवारणा ॥

सवरेहि खेपिता मेघो, अन्तरा व.च पवारणा ।
न इच्छन्ति पुरम्हाकं, अट्टपिता च भिक्खुनो ॥

किम्हि वाति कतमञ्च, दिट्ठेन सुतसङ्गाय ।
चोदको चुदितको च, थुल्लच्चयं वत्थु भण्डनं ।
पवारणासङ्गहो च, अनिस्सरो पवारयेति ॥

³⁰ महावग्गपालि, महाराष्ट्र: विपश्यना विशोधन विन्यास, ई १९९८, पृ २५०

परिशिष्ट - ३

कथिनकखन्धको³¹

तिंस पावेय्यका भिक्खु, साकेतुक्कण्ठिता वसुं ।

वस्संवुट्ठोकपुण्णेहि, अगमुं जिनदस्सनं ॥

इदं वत्थु कथिनस्स, कप्पिस्सन्ति च पञ्चका ।

अनामन्ता असमादाचारा, तथेव गणभोजनं ॥

यावदत्थञ्च उप्पादो, अत्थतानं भविस्सति ।

अत्ति एवत्थतञ्चेव, एवञ्चेव अनत्थतं ॥

उल्लिखि धोवना चेव, विचारणञ्च छेदनं ।

बन्धनो वट्ठि कण्डुस, दल्हीकम्मनुवातिका ॥

परिभण्डं ओवद्धेय्य, मद्दना निमित्तं कथा ।

कुक्कु सन्निधि निस्सग्गि, न कप्पञ्चत्र ते तयो ॥

अञ्चत्र पञ्चातिरेके, सञ्छिन्नेन समण्डली ।

नाञ्चत्र पुग्गलासम्मा, निस्सीमट्ठोनुमोदति ॥

कथिनानत्थतं होति, एवं बुद्धेन देसितं ।

अहताकप्पपिलोति, पंसु पापणिकाय च ॥

अनिमित्तापरिकथा, अकुक्कु च असन्निधि ।

अनिस्सग्गि कप्पकते, तथा तिचीवरेण च ॥

पञ्चके वातिरेके वा, छिन्ने समण्डलीकते ।

पुग्गलस्सत्थारासम्मा, सीमट्ठो अनुमोदति ॥

एवं कथिनत्थरणं, उब्भारस्सट्ठमातिका ।

पक्कमनन्ति निट्ठानं, सन्निट्ठानञ्च नासनं ॥

³¹ महावग्गपालि, (महाराष्ट्रः विपश्यना विशोधन विन्यास, ई १९९८), पृ ३५३

सवनं आसावच्छेदि, सीमा सहुम्भारट्टमी ।
कतचीवरमादाय, न पच्चेसन्ति गच्छति ॥

तस्स तं कथिनुद्धारो, होति पक्कमनन्तिको ।
आदाय चीवरं याति, निस्सीमे इदं चिन्तयि ॥

कारेस्सं न पच्चेस्सन्ति, निट्टाने कथिनुद्धारो ।
आदाय निस्सीमं नेव, न पच्चेस्सन्ति मानसो ॥

तस्स तं कथिनुद्धारो, सन्निट्टानन्तिको भवे ।
आदाय चीवरं याति, निस्सीमे इदं चिन्तयि ॥

कारेस्सं न पच्चेस्सन्ति कथिरं तस्स नस्सति ।
तस्स तं कथिनद्धारो, भवति नासनन्तिको ॥

आदाय याति पच्चेसं बहि कारेति चीवरं ।
कतचीवरो सुणाति, उम्भतं कथिनं तहिं ॥

कतचीवरो बहिद्धा, नामेति कथिनुद्धारं ।
तस्स तं कथिनुद्धारो, सीमातिक्कन्तिको भवे ॥

आदाय याति पच्चेसं, बहि कारेति चीवरं ।
कतचीवरो पच्चेसं, सम्भोति कथिनुद्धारं ॥

तस्स तं कथिनुद्धारो, सह भिक्खूहि जायति ।
आदाय च समादाय, सत्त सत्तविधा गति ॥

पक्कमनन्तिका नत्थि, छक्के विप्पकते गति ।
आदाय न पच्चेस्सन्ति, बहिसीमे करोमीति ॥

निट्टानं सन्निनम्पि, नासनम्पि इदं तयो ।
अनधिट्ठितेन नेवस्स, हेट्ठा तीणि नयाविधि ॥

आदाय याति पच्चेसं, बहिसीमे करोमीति ।
न पच्चेस्सन्ति कारेति, निद्वाने कथिनुद्धारो ॥

सन्निद्वानं नासनञ्च, सवनसीमातिककमा ।
सह भिक्खूहि जायेथ, एवं पन्नरसं गति ॥

समादाय विप्पकता, समादाय पुना तथा ।
इमे ते चतुरो वारा, सब्बे पन्नरसविधि ॥

अनासाय च आसाय, करणीयो च ते तयो ।
नयातो तं विज्जानेय्य, तयो द्वादस द्वादस ॥

अपविलाना नवेत्थ, फासु पञ्चविधा तहिं ।
पलिबोधापलिबोधा, उद्दानं नयतो कतन्ति ॥

सन्दर्भ ग्रन्थसूची (Bibliography)

१. **महावग्गपालि**, महाराष्ट्र: विपश्यना विशोधन विन्यास, ई १९९८
२. **कंखावितरनी**, महाराष्ट्र: विपश्यना विशोधन विन्यास, ई १९८३.
३. **विनयसंग्रह अडकथा**, इगतपुरी: विपश्यना विशोधन विन्यास,ई १९८४
४. **वजिरबुद्धि टीका**, महाराष्ट्र: विपश्यना विशोधन विन्यास, ई १९९८
५. सांस्कृत्यायन, राहुल, **विनयपिटक**, टाइपेइ :द करपोरेट बडी अफ द बुद्ध एजुकेशनल फाउण्डेशन, ई १९३४.
६. सोमदेच फ्रा.महासमण छाओ, **द इन्टान्स टु द विनय** (विनयमुखा भाग.२), थाइलैण्ड, महामुकुट राजविद्यालय प्रेस, ई १९७३
७. सोमदेच फ्रा.महासमण छाओ, **द इन्टान्स टु द विनय** (विनयमुखा भाग.३), बैंकक: महामुकुट राजविद्यालय प्रेस, ई १९८३
८. ऊ. अरिय, (भिक्षु ज्ञानपूर्णक, अनु।), **कथिनरस**, काठमाडौं, मखनलाल श्रेष्ठ, वि.सं. २०७१
९. भिक्षु ज्ञानेश्वर, (भिक्षु सुदर्शन, सम्पादक); **कथिनोत्सव**, (ललितपुर, शाक्यसिंह विहारया उपासक उपासिकापि, वि.सं. २०३६)
१०. भिक्षु बोधिज्ञान, **विश्व शान्ति विहारया बुद्धपूजा व विविध संघ कार्य विधि**, (ललितपुर, हरि महर्जन, वि.सं. २०५७)
११. भिक्षु संघरक्षित, **बुद्धधर्ममा वर्षावास र कथिन चीवरदान**, काठमाडौं: सत्यसन्देश प्रचारक प्रकाशन, वि.सं. २०६४
११. भिक्षु कोण्डन्य, **'कथिनोत्सवलाई शासनिक पर्वको रूपमा अधि बढाऔं'** (सम्पादकीय), आनन्दभूमि (वर्ष २९, अंक ७/८, २०५८ कार्तिक) पृ.१
१२. भिक्षु कोण्डन्य, **'वर्षावासका बारेमा जानौं, बुझौं'**, आनन्दभूमि (वर्ष ३१, अंक ४ गुं पूर्णिमा, २०६० श्रावण) पृ. ९-१०
१३. भिक्षु संघरक्षित, **'वर्षावासको महत्त्व'**, आनन्दभूमि (वर्ष ३१, अंक ४ गुं पूर्णिमा, २०६० श्रावण) पृ. २६-२७
१४. भिक्षु संघरक्षित, **'बुद्धधर्ममा कथिन चीवर दान'**, अमृतोपदेश (वर्ष १, अंक ७ ,२०६२ कार्तिक) पृ.२

१५. श्रामणेर पदुम, 'कथिन दान', आनन्दभूमि (वर्ष २९, अंक ७/८ कथिनमास), २०५८ कार्तिक) पृ. १२-१४
१६. शाक्य, विमला, 'कथिन दानया महत्त्व', विश्वभूमि, वि.सं. २०५४) पृ ३
१७. नेवाः, जनक, 'वार्षिक चाड : कथिन उत्सव', आनन्दभूमि (वर्ष ३१, अंक ४ गुं पूर्णिमा, २०६० श्रावण) पृ. १६
१८. भिक्षु पियदस्सी, वर्षावासको आरम्भ र प्रारम्भिक विनयनीति, आनन्दभूमि (वर्ष ३१, अंक ४ गुं पूर्णिमा, २०६० श्रावण) पृ. १६
१९. त्रिरत्न मानन्धर, बौद्धतय धार्मिक नखः कथिनोत्सव, गोरखापत्र, २०७२
२०. भिक्षु अश्वघोष, हरिश्चन्द्रलाल सिंह (अंग्रेजी अनुवाद), द लाइफ अफ ए मोंक, काठमाडौं: दिलही, भूषण, रोशन र रबिन श्रेष्ठ, वि.सं. २०६०
२१. भदन्त सम्यकसम्बोधि प्राणपुत्र, सम्यक शिक्षा, म्याग्दी: म्याग्दी बौद्ध संघ, वि.सं. २०६३
२२. भिक्षु अग्गचित्त, कथिन डेन एण्ड नाउ, मलेशिया: सासनरक्ख बुद्धिष्ट सांक्टचरी, ई २००१
२३. भदन्त कुण्डलाभिवंश, दो खें ल्हा ल्हा (अंग्रेजी अनु.), धम्म पदेथ भाग १ (३, म्यानमार, सद्धम्मरंशी ध्यानकेन्द्र, सन् २००४
२४. जी.पी. मललसेखर (प्रधान सम्पादक), डब्ल्यु जी., वीररतने (सम्पादक), इन्साइकलोपेडिया अफ बुद्धिजम् भोलुम ६, कोलोम्बो: श्रीलंका सरकार, सन् १९९६ (पेज १६० देखि १६२सम्म कथिन चीवरदान सम्बन्धी)
२५. जी.पी. मललसेखर(प्रधान सम्पादक), डब्ल्यु जी., वीररतने (सम्पादक), इन्साइकलोपेडिया अफ बुद्धिजम् भोलुम ७, कोलोम्बो: श्रीलंका सरकार, सन् २००३ (पेज ३९४ देखि ३९५सम्म पवारणा सम्बन्धी)
२६. जी.पी. मललसेखर(प्र.सं.), डब्ल्यु जी., वीररतने (सम्पादक), इन्साइकलोपेडिया अफ बुद्धिजम् भोलुम ८, कोलोम्बो: श्रीलंका सरकार, सन् २००७ (पेज ४९६ देखि ५००सम्म वर्षावास सम्बन्धी)
२७. भिक्षु संघरक्षित, विनयपिटक एक अध्ययन, काठमाडौं: रमेशरत्न तुलाधर परिवार, २०६५ (वर्षावास पवारणा र कथिन सम्बन्धी पेज ५३ देखि ६३

२८. भिक्षु संघरक्षित, *त्रिपिटक एक परिचय*, काठमाडौं: सत्यसन्देश प्रचारक प्रकाशन,
वि.सं. २०७०

विभिन्न वेभसाइटबाट

<http://www.bbc.co.uk/religion/religions/buddhism/holydays/kathina.shtml>

<http://www.viet.net/anson/ebud/ebdha086.htm>

<http://www.buddhistchannel.tv/index.php?id=6,9375,0,0,1,0#.Vv-P6UcqzPg>

<http://www.buddhamind.info/leftside/lifesty-2/kathina.htm>

<http://www.accesstoinsight.org/lib/authors/khantipalo/wheel206.html#rains>

<http://buddhism.about.com/od/theravadabuddhism/fl/Vassa.htm>
<https://en.wikipedia.org/wiki/Vassa>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Pavarana>

<http://www.dhammadwheel.com/viewtopic.php?t=14706>